

TALENTIA-LEHTI/SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSEN SEURA 2002

Tutkiva sosiaalityö

ULLA RYYNÄNEN & RIITTA VORNANEN (TOIM.)

sosiaalityön
tutkimuksen
seura
föreningen för
forskning i
socialt arbete

Sisältö

Sosiaalityön politiikkasuhde **3**
ULLA RYYNÄNEN & RIITTA VORNANEN

Sosiaalityö ja jälkiekspansiivisen
hyvinvointivaltion näköharhat **4**
MARKETTA RAJAVAARA

Tiedontuotannon politiikka ja
käytännön teoria **5**
MIRJA SATKA

Dokumentointi sosiaalityössä
– perinteitä ja haasteita **9**
SYNNÖVE KARVINEN-NIINIKOSKI & MARIA TAPOLA

Normin tuottajista tulkeiksi
– Auttamistyön asiantuntijuus
elämäpolitiikan ajassa **13**
PIIA HARJUMÄKI

Välinpitämättömyyden kulttuuri
ja silleen jättämisen politiikka **17**
SAKARI HÄNNINEN

Kaksijakoinen politiikkasuhde
– sosiaalityön osaaminen ja
kunnallinen päätöksenteko **19**
VUOKKO NIIRANEN

Nelijakoinen politiikkasuhde
– sosiaalityön osaaminen ja
kunnallinen päätöksenteko **23**
EEVA HEINONEN

Sosiaalityöntekijät politiikassa ja
politiikka sosiaalityössä **25**
TUIJA MÄKINEN

Nytku dokumentoi, arvioi ja kehittää
syrytymisriskissä olevien nuorten
palveluohjausta **28**
OUTI LINNOSSUO

Vanhustutkimuksen anti
gerontologiselle sosiaalityölle **31**
SARI RISSANEN & SATU YLINEN &
VARPU HÄMÄLÄINEN

Työelämän turvattomuus
sosiaalityön haasteena **34**
RAIJA VÄISÄNEN

Sosiaalityön tutkimuksen seuran yhteystietoja:

Seuran kotisivut:
www.valt.helsinki.fi/sospo/sostts/

Puheenjohtaja
Marketta Rajavaara
Etelä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus
Pääkaupunkiseudun yksikkö
PL 12
000140 Helsingin yliopisto
marketta.rajavaara@helsinki.fi

Varapuheenjohtaja
Marjo Kuronen
Yhteiskuntapolitiikan ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
PL 35
40 351 Jyväskylä
spmaku@dodo.jyu.fi

Sihteeri
Johanna Björkenheim
Sosiaalipolitiikan laitos
PL 18
00014 Helsingin yliopisto
puh. 09-191 24560
johanna.bjorkenheim@helsinki.fi

Tutkivan sosiaalityön toimitus:
Ulla Ryyänen (ulla.ryynanen@uku.fi)
Riitta Vornanen (riitta.vornanen@uku.fi)
Osoite: Sosiaalitieteiden laitos, Kuopion
yliopisto
PL 1627, 70211 Kuopio

Tekstinkäsittely: Helena Nissinen
Sosiaalitieteiden laitos, Kuopion yliopisto

Ulkoasu: Kinestasis Oy/Veikko Anttila
Julkaisija: Talentia-lehti ja Sosiaalityön tutkimuksen seura
Painotalo Auranen 2002

Sosiaalityön politiikkasuhde

ULLA RYYNÄNEN & RIITTA VORNANEN

Kuopiossa 14.–15.2.2002 järjestetyillä Sosiaalityön tutkimuksen päivillä teemana oli sosiaalityön politiikkasuhde. Olemme koonneet tähän julkaisuun näiden päivien luennoista ja työryhmien alustuksista laaditut kirjoitukset.

Politiikkahan merkitsee tiettyihin tavoitteisiin pyrkivää menettelytapaa, yhteisten asioiden hoitoa. Halventavassa merkityksessä sitä kuvataan taktikointina ja omaan etuun tähtäävänä vallankäyttönä. *Sakari Hänninen* pohti päivillä politiikan tehtävää ja sosiaalisten ongelmien määrittelyä. Onko politiikalla virkaa sosiaalisten ongelmien ratkaisemisessa?

Ammatillisessa sosiaalityössä ei voida väistää kysymyksiä sosiaalityön tehtävästä ja toimintastrategioista. Valtaa voidaan käyttää sosiaalityön asiakkaiden aseman parantamiseen. Asiakastyöntekijä näkee läheltä, mitä kunnan asukkaalle kuuluu, toteaa *Vuokko Niiranen*. Sosiaalityöntekijä voi olla myös demokratian valvoja. Osa sosiaalityöntekijöistä on valinnut yhdeksi vaikuttamiskanavakseen puoluepolitiikan. *Eeva Heinonen* ja *Tuija Mäkinen* kirjoittavat siitä, miten sosiaalityön asiantuntemus on hyödyksi politiikassa ja kuinka haasteellista on toimia monissa, jopa ristiriitaisissa rooleissa.

Sosiaalityön vaikuttamisessa tarvitaan tutkittua ja dokumentoitua tietoa. *Mirja Satka* nostaa esiin demokraattisen tiedontuotannon rakenteet: praktikot ja teoreetikot tiedontuotannon kumppaneina. *Synnöve Karvinen-Niinikoski* ja *Maria Tapola* kuvaavat artikkelissaan dokumentoinnin perinteitä ja moniulotteisia tehtäviä. *Outi Linnossuo* käsittelee dokumentointia nuorten kuntoutustarpeen arvioinnissa, palveluohjauksessa ja kuntoutuksessa. Tavoitteena on palauttaa dokumentoitu tieto nopeasti kehittämiseen.

Sosiaalityön tutkitulla tiedolla on olennainen merkitys myös tämän päivän suurissa haasteissa: työelämän kysymyksissä ja vanhustenhuollossa. *Raija Väisänen* pitää tärkeänä, että sosiaalityöntekijä ymmärtää työelämän moninaisia ongelmia, niiden syitä ja seurauksia. *Sari Rissanen*, *Satu Ylinen* ja *Varpu Hämäläinen* kuvaavat tutkimustensa pohjalta gerontologisen sosiaalityön mahdollisuuksia monitoimijaisessa vanhusten palvelujärjestelmässä.

Yksi keino tuoda esiin sosiaalityön tutkimusta on Sosiaalityön tutkimuksen seuran gradupalkinto, jonka tänä vuonna sai Jyväskylän yliopistosta sosiaalityöntekijäksi valmistunut *Piia Harjumäki*. Piia Harjumäen kirjoitus kriisityön asiantuntijuudesta perustuu hänen palkittuun pro gradu-työhönsä. Onnittelemme ja toivomme, että saamme lukea hänen kirjoituksiaan myöhemminkin.

Tutkimuksen päivien yhteydessä Sosiaalityön tutkimuksen seura sai uuden puheenjohtajan. Mirja Satkan seuraajaksi valittiin *Marketta Rajavaara*, jonka tervehdys on tässä julkaisussa. Rajavaara on toiminut pitkään Kelan tutkimus- ja kehittämissyksikössä, josta hän on lähtenyt välillä luotsaamaan Etelä-Suomen osaamiskeskuksen pääkaupunkiseudun yksikköä. Saatteeksi sopivat Mirja Satkan alustuksessaan sosiaalityöstä lausumat sanat: ”Edessä on työteliäs tulevaisuus! Kyse ei ole vain suurista ratkaisuista suuriin kysymyksiin, vaan myös toimivista pienistä ratkaisuista pieniin ongelmiin.” Kiitämme kaikkia tähän julkaisuun kirjoittaneita.

Tavataan uusin teemoin vuoden 2003 sosiaalityön tutkimuksen päivillä Turussa!

Sosiaalityö ja jälkiekspansiivisen hyvinvointivaltion näköharhat

MARKETTA RAJAVAARA

Tänä aamuna eräs nuori kollegani kertoi menevänsä ryhmätenttiin. Samalla hän kertoi kuulleen, että ryhmätentti on alun perin keksitty ja otettu käyttöön sosiaalityön koulutuksessa. Tämä henkilö ei työskentele sosiaalialalla. Totta tosiaan, riemastuin. Tämä on hieno esimerkki siitä, miten uudet innovaatiot leviävät alalta toiselle!

Olen viimeisen parinkymmenen vuoden aikana tarkkaillut, miten sosiaalityön ammattikäytännöt, tutkimus ja koulutus – peruskoulutuksesta jatko- ja täydennyskoulutukseen, ovat kehittyneet varsinaisiksi innovaatiopesäkkeiksi. Pulmana kyllä on, ettei sosiaalityö ole aina osannut esitellä oivalluksiaan ja tehdä niitä näkyviksi.

Aamuinen keskustelu sai minut ajattelemaan asiaa uudestaan. Sosiaalityöntekijät eivät ole yleensä suureen ääneen toittaneet saavutuksiaan. Mutta ehkä se ei ole pääasia. Tärkeämpää on, että uusia ajatuksia ja työmalleja syntyy ja että parhaimmat niistä leviävät – vaikka sitten tiskin alta.

Sosiaalityön innovaatiokulttuurin vahvistamiselle on edelleen tarvetta. Elämme jälkiekspansiivisen hyvinvointivaltion aikakautta. Sosiaali- ja terveysalalle kohdistuu jatkuvia karsinnan ja kustannusten hillitsemisen paineita. Resurssit eivät enää ainakaan lisäänty. Tällainen tilanne luo helposti jälkiekspansiivisen organisaation näköharhan: näyttäisimme jopa liukuneen alamäkeen. Kasvukautensa ajat sitten kokenut työyhteisö voi tuntua haluttomalta, ilottomalta ja väsähtäneeltä.

Miten kasvukautensa ohittanut työyhteisö voi säilyä elinvoimaisena? Miten jälkiekspansiivista organisaatiota kannattaa johtaa? Niin paljon kuin viime vuosina on kirjoitettu ja keskusteltu työuupumuksesta, näitä kysymyksiä on käsitelty vähäisesti. Sosiaaliala omaksui viime vuosikymmenellä liike-elämän johtamisopit. Ne kertovat valitettavasti vain siitä, miten organisaatio viritetään taloudelliseen kasvuun ja kukoistukseen. Sitä eivät nykyiset veroalen perääjät taida odottaa sosiaalityöltä.

Sosiaalityö kuhisee tiskinalusinnovaatioita. Toiminta voi uudistua ja kehittyä kekseliäisyyden ja kokeilujen avulla. Sosiaalityön tutkimuksen seuran yhtenä tehtävänä on tarjota paikkoja innovaatioista kertomiselle ja niiden kehittelylle. Tällaista tilaa tarjoaa tämä Tutkiva sosiaalityö -julkaisu sekä seuran muut toimintamuodot. Muutamassa vuodessa seura on aktiivisten jäsenten sekä edellisten puheenjohtajien ansiosta antanut melkoisen lisäpanoksen sosiaalityön innovaatiokulttuurien vahvistamiseksi. Eikä seuran toiminnassa eletä nytkään jälkiekspansiivisuuden puudutuksessa. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikokouksen helmikuussa 2002 valitsemana, uutena puheenjohtajana toivotan kaikille virkeyttä, intoa ja uteliaisuutta etsiskellä uusia kehityspolkuja.

Tiedontuotannon politiikka ja käytännön teoria

MIRJA SATKA

Viime vuosikymmenet ovat olleet sosiaalityön oppi- ja tieteenalan perustamisen vaihetta, sillä kolmitasoinen kandidaatin, lisensiaatin ja tohtorin tutkinnon sisältävä koulutusjärjestelmä vakiintui vasta 1980-luvulla. Alan tieteellinen perusta on nyt hahmollaan, mutta samalla on pakko todeta, että suomalaisessa sosiaalityössä on pulaa systematisoidusta käytännön tiedosta. Vaihtoehtopuheista huolimatta sosiaalityön tiedontuotanto on ollut akateemisten hallitsema projekti. Käytännön asiantuntijoiden ja asiakkaiden osuus sosiaalialan tiedon tuottamisessa on edelleen vähäistä, vaikka eri puolilla maata on toteutettu lukuisia tutkivan sosiaalityön hankkeita, jotka tähtäsivät integroivaan kehittämistyöhön. Tätä taustaa vasten sosiaalialan osaamiskeskukset yhdessä sosiaalityön ammatillisen lisensiaattitutkinnon kanssa ovat perusteltuja ja merkittäviä uusia avauksia kohti sosiaalialan toimijoita valtaistavaa tiedontuotantoa. Tässä muutoksessa keskustelua kaipaava kysymys on: miten tiedon luonne ymmärretään? Tietokäsityksellä on ratkaiseva merkitys esimerkiksi sille, millaisia teorian ja käytännön suhteita tulevissa tiedontuotannon käytännöissä pidetään tavoiteltavina.

Akatemisoinnin kautta käytännöllistämiseen

Sosiaalityön ammatillistumisvaiheessa ammatinharjoittajien ja tietentekijöiden välillä vallitsi selvä työnjako. Professionien tehtävänä oli tieteellisen tiedon teknis-rationaalinen soveltaminen käytännön ongelmien ratkaisemiseen. Tutkimuksen tehtävä oli yleistettävän teorian tiedon tuottaminen. Jälkitekillisessä yhteiskunnassa käsitykset tiedon luonteesta ovat muuttuneet radikaalisti. Siinä kompleksisessa ja moniarvoisessa maailmassa, jossa nyt elämme, sosiaalityöntekijöiden toimintatilanteet ovat yllättävän monitahoisia, eikä niissä ole mahdollista nojata ns. objektiiviseen tietoon. Samalla yhteiskuntatieteissä on alettu korostaa tiedon tulkinallisuutta, sen käytännöllistä pätevyyttä, sovellettavuutta eli yksinkertaisesti tiedon käyttökelpoisuutta. Tällaista tietoa ei ole mahdollista tuottaa toimintatilanteiden ulkopuolelta, koska on välttämätöntä ottaa huomioon tiedon kohteen asioille antamat merkitykset sekä toimintaympäristön rajoitukset tiedon käytölle.

Akateemisessa maailmassa tietokäsityksen muutoksesta on keskusteltu ainakin 10 vuotta. Keskustelusta ei kuitenkaan seuraa, että sosiaalialan tutkijat tai käytännön toimijat olisivat henkilökohtaisen asiantuntijuutensa tasolla pohtineet ja uudistaneet (reflektoineet) omat teoriakäsityksensä yhteiskunnallisen muutoksen mukaisiksi. Eteneminen demokraattisiin tiedontuotannon rakenteisiin, joissa praktikat ja teoreetikot voivat työskennellä tasavertaisina kumppaneina erilaisesta tietopääomastaan huolimatta, edellyttää toimijoilta hierarkian sijasta toisenlaista ymmärrystä diskursiivisen tiedon ja käytännöllisen tiedon suhteesta.

Realistinen tietokäsitys

Olen soveltanut kokeneiden sosiaalityöntekijöiden tiedonmuodostusta koskevassa tutkimuksessani (ks. Satka 2000) Margaret Archerin (ks. Archer 2000 ja 1995) yhteiskunnal-

lisen toiminnan näkökulmasta lähtevää analyysia tiedon luonteesta. Siinä todellisuuden ymmärretään jakautuvan luontoon, käytäntöön ja sosiaaliseen järjestykseen. Jokaisella tasolla on sille tyypillinen, sen ominaislaadusta kumpuava tieto, jolla on vastaavasti kolme 'olomuotoa'. Luonnon järjestykseen liittyy ruumiillinen tieto (embodied), käytännön järjestykseen käytännöllinen tieto (practical) ja sosiaaliseen järjestykseen diskursiivinen tieto (discursive).

Sosiaalityön toimijoille diskursiivinen tieto (Archer 2000, 173–177) lienee tiedonlajeista tutuin. Se on tietoa, joka liittyy akateemiseen maailmaan. Sitä hankitaan tutkimuksella, joka käyttää akateemisesti hyväksytyjä välineitä. Tyypillisimmillään se tuottaa selityksiä sille, *miksi ja miten jokin toimii?* Diskursiivisen tiedon maailma on alinomaisten diskursiivisten kamppailujen kenttä. Tutkijoilla on loogisesti ristiriitaisia ideoita ja he valitsevat erilaisia teoreettisia ja filosofisia asemia. Keskeistä tässä kulttuurissa ovat väitteet ja niiden perustelut (argumentaatio). Tutkijoiden teorioiden ja uskomusten loogiset ominaisuudet saavat aikaan sen, että heillä on poikkeavat ajattelun logiikat. Ne suuntaavat ideoiden kehitystä eri suuntiin, esimerkiksi ihmisten toiminnan sosiaaliset ja kulttuuriset suhteet saavat niissä varsin erilaisia painoarvoja.

Ruumiillinen tieto on ei-verbaalista know-how'ta eli hiljaista tietoa luonnosta ja ruumiista (vrt. Koivunen 1997). Se perustuu toimijan senso-motoriseen vuorovaikutukseen elollisen ja elottoman luonnon kanssa. Ruumiilla on merkittävä rooli tämän tiedonlajin tuottamisessa ja tunnistamisessa. On tavallista, että ihminen hankkii ruumiillista tietoa keksimällä (self-discovery), miten asiat toimivat, miten on mahdollista ja mahdotonta menetellä jotakin tehtäessä. Se on ihmisen itsensä löytämien lainalaisuuksien kooste, jonka hallinta ja käyttö tapahtuu usein intuitiivisella tasolla. Ruumiillista tietoa on vaikea ilmaista tarkasti kielen välityksellä.

Erotuksena edellisiin tiedon lajeihin, käytännöllisen tiedon hankkiminen edellyttää aktiivista, toiminnan kautta syntyvää suhdetta materiaaliseen kulttuuriin, siis käytännöllistä toimintaa. Suhde materiaaliseen maailmaan on se, joka kenties selvimmin erottaa käytännöllisen tiedon ruumiillisesta tiedosta. Toimimalla henkilö saa tietoa siitä, miten erilaiset käytännöt ja systeemit operoivat. Käytännöllinen tieto ei myöskään ole jäännöksettä ilmaistavissa kielellisessä muodossa. Tästä syystä praktista tietoa täytyy ilmaista esimerkiksi vertauskuvia tai tarinoita käyttäen. Käytännöllisen tiedon kehittyminen on yksilölle laaja-alaisten ja monimutkaisten kognitiivis-emotionaalisten prosessien tulosta. Käytännöllistä tietoa ei voi oppia kirjoista. Oppiakseen sitä pitää harjoitella, hankkia oppivuotia tai olla kokeneemman kollegan ohjauksessa.

Diskursiivisesta tiedosta käytännöllisen tiedon erottaa se, että se on osa aktiivista tekemistä; se liittyy toimeenpanemiseen tai suorittamiseen ja siksi se on enemmän tietoa itse prosesseista (ks. Fook 2001) kuin niitä selittävää tietoa. Käytännöllinen tieto on epäsuoraa ja se säilyy kenties parhaiten ruumiin taitoina. Se on myös ruumiillista tietoa, jonka toimija on hankkinut jostakin konkreettisesta. Se ei ole tieteellisen havainnoinnin tai päättelyn tulosta. Käytännöllinen tieto on osin hiljaista tietoa, koska siinä todellisuus tulee ymmärrettäväksi toiminnan kautta. Ongelmanratkaisun tuloksena on taidon, ei niinkään tiedon kehittäminen. Siihen tosin sisältyy kognitiivinen elementti, joka tuo mukanaan tarpeen teoretisoida esimerkiksi sitä, kuinka asiat toimivat tai mitkä ovat niiden mahdollisuudet ja rajat käytännössä.

Tiedon lajit yhteiskunnallisissa käytännöissä

Yhteiskunnallisessa toiminnassa tarvitaan kaikkia kolmea tiedon lajia; ne ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Archerin (2000, 154–190) mukaan tiedon lajeista yksi, käytännöllinen tieto, on kuitenkin ensisijaista muihin tiedon lajeihin nähden. Se on ratkaisevassa asemassa esimerkiksi diskursiivisen tiedon käyttökelpoisuuden arvioimisessa, sillä käytännöllinen tieto auttaa varmistamaan teoreettisten tulosten pätevyyden. – Uudella lääkkeellä ei ole markkinoita, jos se osoittautuu käytännössä vaaralliseksi tai jos sen vaikutus ei ole jossakin suhteessa parempi kuin entisten. – Diskursiivinen tieto auttaa laajentamaan ruumiillisen ja käytännöllisen tiedon piiriä, jos se kykenee selittämään niiden suhteissa vaikuttavia mekanismeja. Mutta uusi diskursiivinen tieto kykenee haastamaan olevan käytännön vasta kun sen soveltamisen on todettu tuottavan pätevämpää käytäntöä. Uuden teorian vaikutus käytäntöön on epäsuora ja hidas prosessi – se ei ole vain soveltamisen tai tiedon sovellettavuuden kysymys.

Uuden teoreettisen tiedon soveltaminen käytäntöön riippuu paljon soveltajasta. Soveltajan täytyy ensin tuottaa tietoa siitä, kuinka se tapahtuu. Siksi kokeneita sosiaalityöntekijöitä voi myös pitää (Fook ym. 2000, 189–192) omaa laatuaan olevia tutkijoina, katutasoina intellektuaaleina (Satka 1999), jotka näin ja kenties lähes huomaamatta tuottavat toimintaympäristöön sidottua käytännön teoriaa. Tällainen tiedon tuottamisen taito on yksi käytännön työssä selviytymisen välttämätön edellytys. Myös yhteiskuntatieteilijät ovat alkaneet noteerata käytännön toimijoiden kyvyt systematisoidun tiedon tuottamiseen. Esimerkiksi sosiologi Andrew Sayer (2000, 146) toteaa arkitiedon tai käytännöllisen tietoisuuden epäteoreettiseksi vain siinä mielessä, että sen käsitteet ja väitteet ovat jokseenkin tutkimatta.

Kokeneiden asiantuntijoiden oppimista koskeva uusin tutkimus puhuu sen puolesta, että uuden tiedon soveltamisessa kyseessä on monimutkainen arvioinnin, punninnan, yhdistämisen ja tulkitsemisen prosessi, jossa kokeneet asiantuntijat 'ottavat tolkkua' uudesta tiedosta oman ammattikulttuurinsa merkitysrakenteiden puitteissa suhteuttamalla sitä entiseen tietämiseensä. Uudesta tiedosta tulee heille merkityksellistä vain jos se on integroitavissa jo olemassa olevaan (esim. Daley 2001). Uusi tieto tulee käyttöön, jos se tarjoaa paremman ymmärryksen entiseen nähden tai jonkin muun lisäarvon. Näin ollen käytännöllisen tiedon asiantuntijoiden, sosiaalityöntekijöiden, asiakkaiden tai asukkaiden, tietopääoma on tärkeää. Sillä on välittävä asema eri tiedonlajien suhteissa.

Käytännön teoria?

Onko sitten syytä puhua käytännön teoriasta, ja jos, niin mitä se olisi? Vastaukseni on myönteinen. *Ymmärrän käytännön teorialla metodisin tai teoreettisin perustein systematisoitua tietoa, jonka pätevyys on kokeiltu sosiaalityön käytännössä.* Perustelen kantaani edellä todetun lisäksi sillä, että se tarjoaa käytännöstä systematisoidulle tiedolle käsitteiden tasolla tasavertaisen aseman teoreettiseen tietoon nähden. Sillä on suuri merkitys nykyisessä tiedonmuodostuksen murrosvaiheessa, jonka valtasuhteista nyt neuvotellaan. Silti se ei ole teoriaa perinteisessä mielessä, eikä sitä voi esittää samalla tavalla kuin tieteellistä teoriaa. Käytännön teorian pätevyys on kulttuurista ja sosiaalista ja siksi se vaihtelee esimerkiksi ammatin, toimijan, toimintapaikan mukaan. Se ei ole laajasti yleistettävää, mutta se on hyödyllistä siirto-ominaisuuksiensa vuoksi. Sen muotona voivat esimerkiksi olla vertauskuvat tai tarinat. Ei liene sattuma, että juuri nyt sosiaalityöntekijät haluavat oppia kirjoittamista ja uusissa julkaisuissa on lisääntyvästi esimerkkejä kirjoittavista sosiaali-

työntekijöistä (esim. Matinlompolo 2002; Hänninen & Kuronen 2001; vrt. Mutka 1998, 181–4). Mutta missä ovat tietoa tuottavat asukkaat ja asiakkaat?

Lähteet

- Archer, Margaret (2000) *Being human. The problem of agency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer, Margaret (1995) *Realist social theory: the morphogenetic approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daley, Barbara (2001) Learning and professional practice: a study of four professions. *Adult Education Quarterly* 52 (1), 39–54.
- Fook, Jan (2001) Linking theory, practice and research. *Critical Social Work* 2 (1), <http://www.criticalsocialwork.com>
- Fook, Jan & Ryan, Martin & Hawkins, Linette (2000) Professional expertise. Practice, theory and education for working in uncertainty. London: Whiting & Birch.
- Hänninen, Jorma & Kuronen, Marjo (toim.) (2001) *Menneen ja tulevan muistot. Kertomuksia opiskelusta ja sosiaalityöstä*. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen sosiaalityön työpapereita 1. Jyväskylä.
- Koivunen, Hannele (1997) *Hiljainen tieto*. Helsinki: Otava.
- Matinlompolo, Unto (2002) Pahan keskellä. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyden ja auttamistyön jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 18–41.
- Mutka, Ulla (1998) *Sosiaalityön neljäs käänne*. Jyväskylä: SoPhi.
- Satka, Mirja (2000) Myöhäismodernin haasteet ja sosiaalityön ammatillinen erikoistumiskoulutus. *Janus* 8 (2), 182–197.
- Satka, Mirja (1999) *Sosiaalityöntekijä – katutason intellektuaali*. Julkaisussa Virpi Filppa & Tarja Kempainen (toim.) *Käytäntösuhteen uusia ratkaisuja. Sosiaalityöntekijä 9; Sosiaalityön tutkimusliite 1. Sosiaalityön tutkimuksen seura & Sosiaalityöntekijäin liitto*.
- Sayer, Andrew (2000) *Realism and social science*. London & Thousand Oaks & New Delhi: Sage.

Dokumentointi sosiaalityössä – perinteitä ja haasteita

SYNNÖVE KARVINEN-NIINIKOSKI & MARIA TAPOLA¹

Dokumentaatio ja laajemmat yhteiskunnalliset keskustelut

Systemaattinen dokumentointi on oleellinen tekijä sekä ammatillisen asiantuntijuuden ja tiedontuotannon että niiden kehittymiselle reunaehtoja asettavan toimintajärjestelmän kannalta. Sosiaalityön dokumentointia koskeva keskustelu on heijastellut aikansa yhteiskunnallisia kysymyksenasetteluja. Dokumentointi on sosiaalityön ristiriitaisen perusolemuksen mukaisesti ristiriitainen, jopa paradoksaalinen asia. Ristiriitoja aiheutuu muun muassa kontrollin ja itsemääräämisen, valtarakenteiden ja professionaalisen autonomian, hallinnollisten johtamisjärjestelmien ja professionaalisen autonomian, tehokkuuden ja toimivuuden sekä mitattavuuden ja monimuotoisuuden välisistä suhteista.

Sosiaalityö on koko historiansa läpi kamppailut professionaalisesti vahvan metodisuuden ja toimijälähtöisen, joustavan sekä monimuotoisen tilannekohtaisuuden välissä. Tänäaän tasapainoillaan näyttöpohjaisen tuloksellisuuden ja ns. konstruktionistisesti rakentuvan refleksiivisen ammatillisuuden välissä. (Karvinen 1996; 1999.) Dokumentointiin liittyvät intressit voivat olla moninaisia, mutta toisaalta yhteiset intressit tiivistyvät sosiaalityön ammatillisuuden kehittämisvaatimuksia luonnehtivassa ”ammatillisuuden paradoksissa” (Karvinen 1996, 54).

Refleksiivistäkään toimintaa ei voi arvioida ja kehittää ilman tietoista metodista työotetta ja refleктоiva tietoisuus edellyttää myös kirjaamista, dokumentointia. Ongelma on pikemminkin siinä, ajaudutaanko tehtäväkeskeiseen ja kaavamaiseen toimintaan vai ylletäänkö tietoisesti joustavaan toimintaan. Dokumentointi asettuu näissä jännitteissä monisyiseksi osaksi sitä toimintaa, jossa sosiaalityön ammatillisuus rakentuu. Tämän hetken suuri kysymys onkin, kuinka kehittää sosiaalityön työprosesseissa kertyvän tiedon dokumentointia siten, että aineisto palvelee monipuolisesti alan perus-, arviointi- ja kehittämistutkimusta. Samalla dokumentoinnin pitäisi toimia myös työvälineenä päivittäisessä asiakastyössä.

Dokumentoinnin perinteitä

Dokumentoinnissa erottuu historiallisesti katsoen kaksi päälinjaa: juridishallinnollinen sosiaalihuolto-perinne ja psykososiaalinen case workin perinne. Esimerkiksi suomalaisessa, vuonna 1937 voimaan tulleiden huoltolakien vahvistamassa juridis-hallinnollisessa

---

1. Tämä kirjoitus pohjaa Helsingin yliopiston sosiaalityön ammattikäytäntöjen tutkimus- ja kehittämishankkeisiin, joita rakennetaan sosiaalityö opetus- ja tutkimuslinikoiden, Heikki Waris-instituutti ja Ruotsinkielinen klinikka, yhteyteen. Professori Synnöve Karvinen-Niinikoski on ollut kehittämässä klinikkatointia Helsingissä ja on omassa tutkimuksessaan kiinnostunut sosiaalityön ammattikäytäntöjen ohjauksesta ja sosiaalityön ammattikäytäntöjen systemaattisen tutkimusympäristön rakentamisesta. Opiskelija Maria Tapola on kesällä 2001 koonnut laitoksen harjoittelijana kirjallisuusaineistoa sosiaalityön dokumentoinnista ja hän tekee parhaillaan pro gradu -tutkielmaa dokumentoinnin merkityksestä sosiaalityössä.

perinteessä olivat dokumentit tärkeitä ennen kaikkea suoritettujen toimenpiteiden laillisuuden ja oikeaoppisuuden valvonnan välineinä. Tähän liittyivät vaatimukset kirjaamisen tarkkuudesta ja huolellisesta muotoseikkojen noudattamisesta. (Morén 1999; Hydén 1995; Satka 1995; Toivola 1943.)

Kirjaamisella on case work -perinteessä keskeinen rooli asiakkaan sosiaalisen diagnoosin laatimisessa. Dokumentoinnin onnistumisen edellytyksenä on pidetty tekstin tilannekohtaista joustavuutta. Case workiin on niinikään liittynyt ajatus toiminnan ja prosessikirjoittamisen kautta jäsenyvästä tiedosta ja osaamisesta (Kagle 1991, 9–10). Näin tapauskertomukset ovat toimineet myös olennaisina työnohjauksen ja ammatikäytäntöjen opetuksen välineinä. Asiakastapaamisten yksityiskohtainen dokumentointi ja niin sanottu ”process recording” kuuluvat yhä monissa maissa itseoikeutetusti sosiaalityön käytännönopetukseen (esim. Fox & Gutheil 2000). Ammatillisen sosiaalityön kehittämisen näkökulmasta katsottuna case workin perinteessä elävät dokumentoinnin kolme keskeistä tehtävää: tutkimuksellisen arviointitiedon tuottaminen (sosiaalinen tilanearvio ja työprosessikuvaus), asiakastyön ohjausmateriaalin tuottaminen (työnohjaus) ja hallintoon sekä päätöksentekoon liittyvän materiaalin tuottaminen.

Dokumentoinnin merkitys korostui 1960-luvulla kansalaisten aseman ja oikeuksien parantamisvaatimuksien myötä. Asiakkaiden oikeuksia tutustua itseään koskeviin asiakirjoihin lisättiin monissa maissa lainsäädäntöteitse 1980-luvulla. Kehitettiin avointa dokumentointia, jossa asiakkaan subjektiutta tuetaan asiakkaan ja työntekijän välisessä yhteistyöprosessissa (esim. Wilczynski 1981; Egelund & Halskov 1984; Badding 1989; Tebb 1991; Prince 1996). Vaatimus dokumenttien käyttökelpoisuudesta hallinnon ja taloudellisen suunnittelun apuvälineinä korostui taas 1970-luvulla. Tuolloin saatiin myös tietokoneet sosiaalitoimistoihin. Alkuunsa arveltiin niin tietokoneiden kuin dokumentaationkin palvelevan lähes yksinomaan hallinnon ja suunnittelun tarpeita. Tietokoneistuminen lisäsi myös huolta kansalaisten tietoturvasta ja yksityisyydestä. Myös tietorekisterien epäamatillista käyttöä esimerkiksi poliittisiin tarkoituksiin pelättiin. (Boyd ym. 1978; myös esim. Reamer 1986; Finn 1990).

Sosiaalityön dokumenttien käyttämisestä tieteellisten tutkimusten aineistona on keskusteltu toistaiseksi vielä suhteellisen vähän, joskin aihe on puhututtanut jo pitkään (esim. Burgess 1928). Dokumentteihin liittyvä tutkimus voidaan tiedonintressiensä ja lähtökohtiensa perusteella jakaa karkeasti kahtia. Toisaalta voidaan dokumenteista ajatella ammennettavan yhteiskuntaa, sosiaalityötä ja sen asiakkaita koskevaa faktatietoa. Toisaalta dokumentteja voidaan tarkastella sosiaalisen todellisuuden ja ongelmien määrittämisen näkökulmasta. Sosiaalityön tiedontuotantoa osana asiakastyötä on haluttu kehittää myös sosiaalisen raportoinnin suuntaan systematisoimalla ja kehittämällä dokumentaatiota (Kananaja 1998; Närhi 1996). Sellaista lähestymistapaa, joka ottaa asiakkaat dokumentoinnin tuottajina ja kohteina yhteiseen tiedonmuodostuksen prosessiin on hahmoteltu muun muassa ekososiaalisessa sosiaalityössä (Närhi & Matthies 2000; Närhi 2000). Kuitenkin on edelleen varsin epäselvää, millaista dokumentaation tulisi olla, jotta se vastaisi tarkoitustaan sosiaalityön tiedontuotannossa. Dokumentaation kehittäminen itsessään onkin tärkeä sosiaalityön tutkimuksen kohde.

Käsitteellistämisen ja dokumentoinnin tärkeys

Sosiaalityössä on usein katsottu olevan kyse monimutkaisesta kokonaisuudesta, jonka päämäärien ja saavutusten kuvaaminen ja käsitteellistäminen on äärimmäisen vaikeaa. Työn

pilkkominen yksittäisiksi suureiksi on palvellut ainoastaan kustannusten tarkkailua sekä tietotekniikan vaatimuksia. Tiukkojen muotovaatimusten puuttumista sosiaalityön dokumentoinnista on perinteisesti perusteltu kunkin asiakassuhteen ainutlaatuisuudella. Dokumenttien on katsottu heijastavan ennen kaikkea yksilöllistä tilannetta. Tältä kannalta vaatimuksia dokumentoinnin tiukoista muotovaatimuksista on pidetty uhkana sosiaalityön perusluonnetta kohtaan. Dokumentoinnin systematisoinnista on kuitenkin myös myönteisiä kokemuksia. (Kagle 1993.) Debbie Skerrett (2000) kuvaa sosiaalityön paradigmojen vaihtumista case workista radikaalin sosiaalityön kautta nykyiseen care managementiin ja toteaa dokumentoinnin olevan keskeistä asiakkaan tarpeita vastaavan palvelukokonaisuuden luomisessa. Dokumentoinnilla on tällöin tärkeä merkitys moniammatillisen työntekijäjoukon kommunikoinnin mahdollistajana ja saumattoman palveluketjun edellytysten luoja.

Suomessa kysymys sosiaalityön kielellisestä käsitteellistämisestä ja dokumentoinnista on noussut viime aikoina esille muun muassa sosiaalityön luokitusohjelmien myötä. Nyt laadittavien luokitusten eräiksi tavoitteiksi on asetettu juuri dokumentoinnin kehittäminen, tietotekniikan hyödynnettävyyden lisääminen ja tiedonsiirron edellytysten parantaminen (Terveystieteiden tutkimuskeskuksen sosiaalityön luokitus 1998; Aho 1999; Kallinen-Kräkin 2001). Yhteisten käsitteiden ja dokumentoinnin peruseräiden olemassaolo on tärkeää myös lisääntyvän arviointitutkimuksen kannalta. Samoin sosiaalisten vaikutusten analyysiin ja sosiaaliseen raportointiin soveltuvan tiedontuotannon kehittäminen on ollut viime vuosien haaste. Kysymys on siitä, kuinka saada kumuloitumaan ja jäsentymään vaikuttamisen ja osallisuuden kannalta mielekkäällä tavalla se tieto, mitä päivittäisessä asiakastyössä seuloetaan ja tuotetaan ihmisten arkielämää koskevista asioista. (Karvinen 1999; Juhila 2000; Närhi 2000). Tähän kysymykseen liittyy myös laajemmin sosiaalityön dokumentaation ja ammattikäytäntöjen kehittämisen ja tutkimuksen suhde.

Kontrollin ja näytön vaatimukset ovat monella tavalla koventuneet 2000-luvulla. Sosiaalityön asemaa määrittävät diskurssit ovat kietoutumassa mielenkiintoisella tavalla yhteen niin sosiaalityön ammattikäytännöissä, niiden ohjauksessa kuin tutkimuksessa ja arvioinnissakin (Karvinen & Meltti 2002). Dokumentoinnilla on uusi painoarvo muun muassa kansalaisten hallitsemiseen (governmentality) liittyvänä asiana. Yksilöiden yhteisöllistä vastuuta julistavassa nykyajattelussa tiivistyy dokumentaation jännitteisyys: se on avoimen asiakirjakäytännön ja näyttöperusteisesti tapahtuvan hyvän käytännön mallien välimaastossa tapahtuvaa tasapainoilua.

Lähteet

- Aho, Päivi (1999) Sosiaalityön luokitus – esiselvitys. *Stakes, Aiheita* 14/1999. Helsinki.
- Badding, Nancy C. (1989) Client Involvement in Case Recording. *Social Casework* 70 (9), 539–548.
- Boyd, Lawrence H. Jr; Hylton, John H. & Price, Steven V. (1978) Computers in social work practice: a review. *Social Work* 23 (5), 368–371.
- Burgess, Ernest W. (1928) What social case records should contain to be useful for sociological interpretation? *Social Forces* 6 (4), 524–532.
- Egelund, Tine & Halskov, Therese (1984) *Praksis i socialt arbejde. Vilkår og udviklingsmuligheder i social- og sundhedsforvaltninger*. København: Munksgaard.
- Finn, Jerry (1990) Security, Privacy and Confidentiality in Agency Microcomputer Use. *Families in Society* 71 (5), 283–290.
- Fox, Raymond & Gutheil, Irene A. (2000) Process Recording: A Means for Conceptualizing and Evaluating Practice. *Journal of Teaching in Social Work* 20 (1), 39–55.

- Hydén, Lars-Christer (1995) Det sociala misslyckandet som berättelse. Att återställa den moraliska ordningen. *Socialvetenskaplig tidskrift* 2 (3), 194–207.
- Juhila, Kirsi (2000) Sosiaalityön luokittelu ja ohjeistaminen – ristiriidassa refleksiivisyyden kanssa? *Janus* 8 (2), 150–163.
- Kagle, Jill Doner (1993) Record Keeping: Directions for the 1990s. *Social Work* 38 (2), 190–196.
- Kagle, Jill Doner (1991) *Social Work Records*. Illinois: Waveland Press.
- Kallinen-Kräkin, Salme (2001) Sosiaalityön luokituksen lähtökohdat. *Stakes, Aiheita* 12. Helsinki: Stakes. Tulostettu 4.7. 2001 osoitteesta: <http://www.stakes.fi/verkkojulk/aiheita12-2001>
- Kananoja, Aulikki (1997) Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti. *Stakes raportteja* 211. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 8. Jyväskylä.
- Karvinen, Synnöve (1999) The methodological tensions in Finnish social work research. Teoksessa Synnöve Karvinen & Tarja Pösö & Mirja Satka (eds.) *Reconstructing social work research. Finnish methodological adaptations*. Jyväskylä: SoPhi, 277–303.
- Karvinen, Synnöve (1996) Sosiaalityön ammatillisuus modernista professiosta refleksiiviseen asiantuntijuuteen. *Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet* 34. Kuopio.
- Karvinen, Synnöve (1993) Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa Riitta Granfelt ym. *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 15–51.
- Karvinen, Synnöve & Meltti, Tero (2002) Vaikuttaminen sosiaalityökeskustelun jännitteenä alan 1990-luvun angloamerikkalaisissa aikakauslehdissä. *Julkaisematon käsikirjoitus*.
- Klier, JoLynn & Fein, Edith & Genero, Carol (1984) Are Written or Verbal Contracts More Effective in Family Therapy? *Social Work* 29 (3), 298–299.
- Morén, Stefan (1999) Dokumentationens roll i socialt arbete. *Perspektiv och utvecklingsmöjligheter. Socialvetenskaplig tidskrift* 6 (4), 329–342.
- Närhi, Kati (2000) Social impact assesment. New challenges for social work. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kati Närhi & Dave Ward, (eds.) *The eco-social approach in social work*. Jyväskylä: SoPhi, 54–83.
- Närhi, Kati (1996) Sosiaalisten vaikutusten arviointi ekososiaalisen sosiaalityön välineenä. *Sosiaali- ja terveysministeriö, Monisteita* 7. Helsinki.
- Närhi, Kati & Matthies, Aila-Leena (2000) What is the ecological (self-)consciousness of social work. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kari Närhi & Dave Ward (eds.) *The eco-social approach in social work*. Jyväskylä: SoPhi, 16–53.
- Prince, Katie (1996) *Boring Records? Communication, Speech and Writing in Social Work*. London & Bristol: Jessica Kingsley Publishers.
- Reamer, Frederic G. (1986) The Use of Modern Technology in Social Work: Ethical Dilemmas. *Social Work* 31 (6), 469–472.
- Satka, Mirja (1995) *Making Social Citizenship. Conceptual practices from the Finnish poor law to professional social work*. Publications of Social and Political Sciences and Philosophy. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Skerrett, Debbie (2000) Social Work – a shifting paradigm. *Journal of Social Work Practice* 14 (1), 63–73.
- Tebb, Susan (1991) Client-Focused Recording: Linking Theory and Practice. *Families in Society* 72 (7), 425–432
- Terveydenhuollon sosiaalityön luokitus. Opas luokituksen käyttöön ja näkökulmia palveluiden kehittämiseen* (1998) Helsinki: Suomen Kuntaliitto & Terveydenhuollon Sosiaalityöntekijät ry.
- Toivola, Osmo (1943) *Alkoholisti- ja irtolaishuolto. Lainsäädäntö ja käytännöllinen huoltotyö*. Porvoo, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Urbanowski, Martha L. (1974) Recording to measure effectiveness. *Social Casework* 55 (9), 546–553.
- Wilczynski, Brahma Lauger (1981) New Life for Recording: involving the client. *Social Work* 26 (4), 313–317.

Normin tuottajista tulkeiksi – Auttamistyön asiantuntijuus elämänpolitiikan ajassa

PIIA HARJUMÄKI

”Tehdä sopivasti toisin”

Pro gradu -tutkielmani ”Normin tuottajista tulkeiksi – tutkimus kriisityön asiantuntijuudesta” käsittelee auttamistyön asiantuntijuuden murrosta myöhäismodernissa ajassa. Opiskellessani Jyväskylän yliopistossa huomasin, että sosiaalityön opintojen punaisena lankana olivat kysymykset sosiaalityön asiantuntijuuden kehityksestä, sosiaalityön yhteiskuntasuhteesta ja asiakassuhteesta. Tehdessäni sosiaalityön harjoittelua Jyväskylässä kriisikeskus Mobilessa kiinnostuin asiantuntijuuskeskusteluista käytännön auttamistyön kentällä. Kriisikeskuksessa painotettiin matalaa kynnyksellisyyttä sekä auttamistyön aukkoja täydentävää joustavaa ja muuntuvaa työtä kriisityömallin mukaisesti. Kriisikeskuksen työmallia kuvattiin ”sopivasti toisin tekemisenä”. Kriisityön asiantuntijuudesta teki erityisen kiinnostavan se, että kriisikeskuksen työotteeseen sisältyy paljon virallisen palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan kritiikkiä. Lisäksi näin kriisityössä myös kriittistä katsantokantaa perinteiselle asiantuntija-kohde-ajattelulle.

Nykyinen työni Tampereen kaupungin lastensuojelun kenttäsosiaalityöntekijänä on myös jatkuvassa liikkeessä olevaa ja muutokseen pyrkivää työtä. Etsivän työn sosiaalityöntekijänä teen työtä ”ei kenenkään maalla” hakeutuen lasten ja nuorten omille reviiereille: kaduille, harrastuspaikkoihin, kouluihin. Työmuodossa yhdistyvät matala kynnyksellisyys, luottamuksellisuus ja palvelujärjestelmän täydentävyys. Tästä toimenkuvasta käsin huomaan sosiaalityöntekijänä usein toimivani välittäjänä palvelujärjestelmän ja asiakasnuoren tai -perheen välillä. Suuri osa asiakkaistani ovat sellaisia nuoria ja perheitä, jotka eivät syystä tai toisesta osaa tai tahdo käyttää niitä palveluita, jotka heille kuuluisivat ja joita he tarvitsisivat elämäntilanteensa helpottumiseksi.

Projektit muutoksen varaventiileinä

Kriisikeskus Mobilen toiminta lähti liikkeelle kolmannen sektorin projektiluonteisena hankkeena. Tällä hetkellä se on kolmannen sektorin ja julkisen sektorin yhdessä ylläpitämä ja rahoittama pysyvämpi toimintamuoto. Myös etsivä työ on lähtenyt liikkeelle järjestöpohjaisena projektina vakiintuen ja muotoutuen vähitellen osaksi kunnallista toimintaa. Kriisikeskuksen työssä ja etsivässä työssä on siis paljon yhteistä. Uskon että tämä yhteinen ajattelutapa työn pohjana juontuu niiden lähtökohdista kehittämisprojekteina. Projektiluonteinen toiminta kehittää ja haastaa olemassa olevia järjestelmiä. Tällaisten projektien tarve nähdään virallisen auttamisjärjestelmän puutteina, katkoksina ja kattamattomuutena (Juntunen 1999, 9–13). Kehittämisprojektit pyrkivät aina pitämään tietyn välimatkan muuhun auttamisjärjestelmään pysyäkseen järjestelmän ulkopuolella ja niiden ihmisten rinnalla, jotka tarvitsevat tukea kyetäkseen käyttämään palveluita. Lähellä virallista palvelujärjestelmää toimivissa kehittämisprojekteissa pelätään usein ”imaistuksi tulemistä”, oman erityisyyden menettämistä ja kosketuksen kadottamista ihmisten arkeen.

Lahden (1999, 15–16) mukaan yhteiskunnassa oli aukko, jota kriisikeskukset syntyivät täyttämään. Kriisikeskustoiminnan voidaan siis nähdä vastaavan sekä yksittäisen ihmisen elämän kriisiin että yhteiskunnan ja auttamistyön kriisiin yleisemminkin. Gibbons (1994, 4) kuvaa tiedon tuottamista nykymurroksessa virallisten ja epävirallisten järjestelmien verkostoissa. Samalla kun tietoa syntyy erilaisten alajärjestelmien vuorovaikutuksessa, syntyy jatkuvasti myös uusia spesialiteetteja. Tiedon uudelleen järjestely ja koostaminen tuottaa uudenlaista perinteisestä tiedontuotannosta ja ammattikuntajaosta poikkeavaa tietoa (vrt. Satka tässä julkaisussa). Matthies (1996, 13–17) puhuu välitason organisaatioista. Hemmingin (1999, 28) mukaan välitason organisaatioiden on nähty toimivan murroksen varaventiileinä. Välittävät alueet eivät kuitenkaan ole uusia ja ennalta näkemättömiä vaan niissä yhdistyvät tavanomaiset toimintatavat uusiin ratkaisuihin.

Sosiaalityön asiantuntijuuden on kuvattu kehittyneen ajan haasteista ja ideologista tuulista ammentamalla. Sosiaalityö on nähty muutosherkkänä asiantuntijuutena. Tässä mielessä sosiaalityötä voi pitää kulloisenkin aikakauden hyvinvoinnin ja pahoinvoinnin peilinä.

Kriisit tutkimukseni aineistossa

Keräsin tutkimukseni aineiston tallentamalla kahdeksan asiakastilannetta Jyväseudun kriisikeskus Mobilessa. Nämä tilanteet olivat kriisikeskuksessa tapahtuvia asiakkaan ja työntekijän ensimmäisiä (ja mahdollisesti myös ainoita) kohtaamisia. Kriisikeskuksen työtavan mukaisesti asiakkaat olivat tulleet kriisikeskukseen aikaa varaamatta.

Kriisikeskus on avoinna kaikille ihmisille ja elämäntilanteille. Huomattava osa kriisikeskuksen asiakkaista on pidempikestoista päihde- ja mielenterveysongelmista kärsiviä ihmisiä, joiden elämässä ei perinteisesti ajatellen ole kysymys kriisistä. Arkisesti kriisin voi sanoa puhkeavan silloin, kun ihminen havaitsee jonkin epäsuotuisan kehityskulun elämässään ja huomaa tarvitsevänsä apua. Myös pitkään kytenyt ongelmakokonaisuus voi lauetessaan aiheuttaa elämään kriisille tyypillisen kaaoksen tunteen. Aquilerin ja Messickin (1982, 11–12) määritelmä kuvaa hyvin kriisiä ilmiönä. Kriisissä on kyse jonkin odotetun tai odottamattoman tapahtuman aiheuttamasta muutoksesta elämän tavanomaisessa kulussa. Tapahtuma koetaan uhkaavaksi. Kriisin taustana on aina tapahtuman yksilöllinen merkitys, joka liittyy kriisiin joutuneen henkilön menneisyyteen ja aiempiin elämäkokemuksiin. Coulshedin ja Ormen (1998, 96) mukaan kriisiin joutunut ihminen kokee tullessaan kaaokseen vankkumattomasta ja vakaasta tilasta.

Tarkastelen koko aineistoani narratiivina. Holman (1999, 15–16) mukaan narratiivinen lähestymisnäkökulma lähtee siitä, että ihmisen kokemukset esiintyvät ja jäsentyvät aina tarinan muodossa. Auttamistyössä ja vuorovaikutustyössä on pitkälti kyse tarinoiden kertomisesta, toisen tarinaan vastaamisesta ja pyrkimyksestä muuttaa tarinoita. Paryn ja Doanin (1994, 44–53) mukaan ihmiset tuottavat elämästään ja tapahtumista tarinoita, jotka pyrkivät olemaan johdonmukaisia ja vastaamaan kulloiseenkin elämäntilanteeseen. Tarinan kerronnan kautta asiat selittyvät, jäsentyvät, tulevat mielekkäiksi ja tuntuvat johdonmukaisilta ja mahdollisilta hallita. Ihmisen elämä on ehyt kertomus. Kriisissä tarinan eheys katkeaa.

Kriisi vaarana ja mahdollisuutena

Kriisissä on siis kyse tapahtumakulusta, joka järkyttää ihmisen arkielämän tasaista kulkua. Kriisin käsitteeseen sisältyy sekä ajatus vaarasta että mahdollisuudesta (Lehtinen ym. 1989,

221–225). Kristevan (1993, 196–200; 1982, 1–29, 26–32) abjekti käsitteellistää kriisiä hyvin. Abjekti saa tasapainoa järkyttävät aineksensa ihmisen sisältä, siksi se on niin pelottava. Se ei ole jokin ulkopuolinen uhka, joka voidaan häätää tai riski, jota voidaan ehkäistä tai laskennallistaa. Kriisiä voi teoretisoida hyvin samalla tavalla. Myös kriisi vaikuttaa ja saa voimansa siitä, että se järkyttää ihmisen sisäistä tasapainoa. Kriisi ja abjekti järkyttävät sitä turvallista tarinaa, jota ihminen kertoo elämästään ja joka tekee ihmiselämästä jatkuvan. Abjekti ja kriisi voivat vaikuttaa juuri niissä elämän peruspilareissa, jotka pitävät yllä tasapainoa, kuten ihmissuhteet, arvot ja uskomukset, terveys jne.

Abjekti, kuten kriisikin on Kristevan (1993) mukaan paitsi kauhistuttava, myös houkutteleva. Se pitää sisällään samaan aikaan sekä riskin että mahdollisuuden. Kun elämä on kohdatessaan kriisin tai abjektin joutunut kaaokseen ja vanha tasapaino on murentunut, voidaan uusi tasapaino luoda ainoastaan organismin sisältä käsin. Ainoastaan ihminen voi itse, ehkä muiden tukemana, luoda uuden arjessaan jatkuvan elämäntarinan, jossa kriisiyttännyt tapahtumakulku on saanut oman merkityksensä ja roolinsa. Tämä ideologinen tausta siirtyy aineistoni perusteella kriisityöhön hyvin yksilönä kunnioittavana ja yksilön voimavaroihin luottavana työotteena. Kriisityössä ei pyritä palauttamaan sitä, mitä ihminen on kadottanut tai taikomaan pois tuskallista todellisuutta, vaan toimimaan paranemisprosessin katalysaattorina (Cullberg 1993).

Tarinankerronta parantavana voimana

Aineistoni perusteella kriisityössä luotetaan yksilön omaan paranemisprosessiin ja voimavaroihin. Jos kriisi oli luonteeltaan akuutti, pyrittiin tukemaan voimallisemmin ja ehkä tekemään puolestakin. Useassa aineistoni asiakastilanteessa näytti puolestaan riittävän se, että asiakkaan kanssa etsittiin merkityssuhteita ja luotiin ajallisesti jatkuvaa tarinaa kriisiyttäneestä tapahtumakulusta. Erityistä voimattomuutta kriisityössä koettiin silloin, kun asiakas ei syystä tai toisesta kyennyt näkemään itseään ongelman ratkaisemisen tai helpottamisen subjektina. Tällöin ei lyhytterapeuttisella, kertaluonteisella kriisiavulla ollut juuri muuta tehtävissä kuin sillä hetkellä päällimmäisenä olevan asian purkaminen ja asiakkaan eteenpäin ohjaaminen. Erityisesti näin oli, jos ongelmana oli riippuvuus, jonka ympärille asiakkaan elämä oli monimutkaisesti kietoutunut, kuten aineistossani peliongelma.

Ongelmallisuus ja elämäntilanne ovat huomattavan eri asioita. Elämäntilanne kuvaa normaalissa elämänsä elämisessä eteen tulevia vaikeuksia, kun taas ongelma jotain pidempiaikaista ja jo määriteltyä pahoinvointia. Kriisikeskusta markkinoidaan matalan kynnyksen paikkana erityisesti niille ihmisille, jotka eivät muuten hakeutuisi avun piiriin. Omassa aineistossanikin näkyi se, että parhaiten kriisiauttamisen keinoin pystytään auttamaan ihmisiä, joiden elämän peruspuitteet ovat suurin piirtein kunnossa, mutta joita jokin eteen tullut asia on väliaikaisesti horjuttanut. Kyse on siis siitä, kuinka uskottava kriisitarina onnistutaan työntekijän ja asiakkaan kohtaamisessa neuvottelemaan ja kertomaan.

Asiantuntijuus elämänpolitiikan ajassa

Giddens (1991, 75–80) kuvaa yksilöä toteuttamassa elämänpolitiikkaansa. Jotta elämä voi muuttua paremmaksi, yksilön täytyy myös suostua muutoksiin. Täytyy lähteä liikkeelle vanhoilta totuilta raiteilta ja kulkea outoja polkuja. Aineistoni perusteella ero kriisiin ja riippuvuuden välillä on siinä, että kriisi on elämänpolitiikan toteuttamisen ja muutoksen väline, kun taas riippuvuus on häpeiltävää, elämänpolitiikan toteuttamisen

kyvyttömyydestä kertovaa jämähtämistä. Elämänpolitiikan ajassa kriisiytymistä, omien muukalaisten (Bauman, 1995, 55–57) ja abjektien (Kristeva 1993) kohtaamista tarjotaan myös ratkaisukeinoksi ja paranemistieksi monella tapaa pitkittyneissä ja hankaloituneissa elämän ongelmissa. Tällöin puhutaan siitä, kuinka pohjamutien kautta kulkeminen on yksi kasvun mahdollisuus, joskus myös sen välttämätön edellytys. Täytyy ”kyetä kriisiytymään”.

Kun elämänpolitiikan ajatukset vyöryvät auttamistyön kentälle, nähdään auttamistyö ongelmien poistamisen sijaan pikemminkin neuvotteluna hyvästä elämästä. Bauman (1987, 120–124) näkee pluralismin ja epävarmuuden tunnustavan postmodernin ajan pakottaneen lokeroituneet ja tiedon auktoriteettia hallinneet intellektuellit (asiantuntijat) liikkeelle. Baumanin mukaan uudessa tilanteessa asiantuntijoita tarvitaan ajan tulkeiksi, jotta he voivat helpottaa aikalaisten itseymmärrystä. Bauman (1997, 78–80) muistuttaa elämän laadun jäävän aina tilannekohtaiseksi ja määrittelijästä riippuvaksi kysymykseksi.

Lähteet

- Aquilera, Donna & Messick, Janice (1982) Kriisihoito – teoria ja käytäntö. Juva: WSOY.
- Bauman, Zygmunt. (1995) *Modernity and ambivalence*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt (1987) *Legislators and interpreters*. Cambridge: Polity Press.
- Coulshed, Veronica & Orme, Joan (1995) *Social work practice – An introduction*. Practical social work series. Basingstoke: McMillan.
- Cullberg, Johan (1993) *Psyykinen trauma – Kriisiteoriasta ja kriisipsykoterapiasta*. A-Klinikasäätiö.
- Gibbons, Michael (1994) Introduction. Teoksessa Michael Gibbons & Camille Limoges & Helga Nowotny & Simon Schwartzman & Peter Scott & Martin Trow (eds.) *The new production on knowledge*. London: Sage, 1–11.
- Giddens, Anthony (1995) Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lash *Nykyajan jäljillä – refleksiivinen modernisaatio*. Tampere: Vastapaino, 83–152.
- Hemminki, Arja (1999) *Mobile-projekti työntekijöiden näkökulmasta – Erilainen seikkailu moniammatillisessa työssä*. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Holma, Juha M. (1999) The search for a narrative. Investigating acute psychosis and the need adapted treatment model from the narrative viewpoint. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 150. University of Jyväskylä.
- Juntunen, Kirsi (1999) Kriisikeskus täydentää julkisia palveluita. Teoksessa *Kriisi Elämän mahdollisuutena*. Suomen Mielenterveysseura.
- Kristeva, Julia (1993) *Puhuva subjekti, tekstejä 1967–1993*. Eurooppalaisia ajattelijoita -sarja. Tampere: Gaudeamus.
- Kristeva, Julia (1982) *Powers of horror – An essay of abjection*. New York: Columbia University Press.
- Lahti, Pirkko (1994) *Mobile-projektin muistio*. Suomen mielenterveysseura.
- Lehtinen, Ville & Alanen, Yrjö & Eerola, Kaija & Lönnqvist, Jouko & Pylkkänen Kari & Taipale, Vappu (toim.) (1989) *Sosiaalipsykiatria*. Helsinki: Tammi.
- Matthies, Aila-Leena (1996) *Hyvinvoinnin sekatalous ja suomalaiset välittävät organisaatiot*. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Ulla Kotakari & Marianne Nylund (toim.) (1996) *Välittävät verkostot*. Jyväskylä: Vastapaino, 11–29.
- Parry, Alan & Doan, Robert E. (1994) *Story re-visions*. Narrative Therapy in the postmodern world. New York: Guilford Press.

Välinpitämättömyyden kulttuuri ja silleen jättämisen politiikka

SAKARI HÄNNINEN

Poliitikot eivät tunnu tänä päivänä osoittavan suurempaa kiinnostusta vaikeissa sosiaalisissa tilanteissa elävien ihmisten ongelmia kohtaan. Mistä sitten johtuu, että poliitikot tuntuvat ohittavan 'sosiaalisen kysymyksen'? Kärkevämmin sanottuna: mistä johtuu, että Suomesta puuttuu sosiaalipolitiikka?

Politiikalle tuntuu olevan tunnusomaista, että se reagoi jälkikäteen niin markkinoiden kuin median paineisiin. Markkinat tai media eivät silti määrää poliittisia päätöksiä. Poliittiset päätökset tehdään edelleen politiikassa. Kyse on pikemminkin politiikan määrätystä muodosta, jota voisi kutsua sosiaalisten ongelmien näkökulmasta silleen jättämisen politiikaksi.

Silleen jättämisen politiikka ilmentää aivan määrätynlaista eetosta. Sen mukaan vapaus on politiikan tärkein tavoite. Mikäli muut tavoitteet, kuten tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus, ovat sen kanssa ristiriidassa, niin ne saavat väistyä. Vapauden vaatimus pakottaa politiikan rajoittamaan itse itseään varsinkin tilanteissa, joita luonnehtii vahvemman vapaus. Juuri ajatus, että politiikan tinkimätön tehtävä on vapauden puolustaminen tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden kustannuksella saattaa sosiaalipolitiikan sijoiltaan.

En haluaisi suinkaan vähätellä vapauden merkitystä politiikalle, sehän on sen elinehto. Politiikka muuttuu kuitenkin itsetarkoitukseksi ellei sillä nähdä olevan muuta tehtävää kuin vapauden puolustaminen, itsestään huolehtiminen. Mikäli politiikalla ei nähdä virkaa sosiaalisten ongelmien ratkaisemisessa, niin oletetaan, että ongelmien käsittely kuuluu muille käytännöille kuten markkinoille, asiantuntijoille, omaisille, yhteisölle, hyväntekeväisyydelle, Jumalalle. Tämä on nurinkäännös, joka helposti johtaa taantumuksen retoriikkaan.

Taantumuksen retoriikkaa on helppo kuunnella nyky-Suomessa. Se ilmenee eräänlaisena sumeana päättelynä, jossa väitteitä perustellaan vastakohtillaan. Tästä on hyvä esimerkki puhe siitä kuinka hyvinvointivaltiota voidaan puolustaa hyvinvointipalveluja ja tulonsiirtoja karsimalla. Päättely kuvaa hyvin ihmisten aktivointia ja vastuullistamista vaativien hallintomanagerien, poliittisten yrittäjien ja konsulttien kieltä, joka nojaa ajatukseen, että ihmiset voidaan pakottaa vapauteen. Tämäntapaista yksikielisyttä Pier Paolo Pasolini kutsui eräässä runossaan Taantumuksen tyyliksi.

Edesmennyt ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu kirjoitti samasta yksikielisyydestä puhumalla ”imperialistisen järjen viekkaudesta”. Elämän muotojen ehtymättömyydestä ja niissä syntyvien kielten lukemattomuudesta välittämättä imperialistinen järki globaalissa yksikielisydessään universalisoi kaikki erot ja alistaa ne määrätyn historiallisen perinteen jatkeeksi. Imperialistisen järjen voi väittää kutovan sellaisen kommunikatiivisen vallan planetaarisen ketjun tai verkon, jonka läpi ei pääse yksikään ainutkertainen ja normista poikkeava kannanotto, joka rikkoisi toiston periaatetta. Kyse on eräänlaisesta maailmallisesta sulkeumasta, jolla ei ole ulkopuolta eikä pakopaikkaa. Tässä maailmassa esimerkiksi pohjoismaisen hyvinvointivaltion puolesta esitetyt järkeilyt ilmenevät hälynä.

Imperialistinen järki toimii – Bourdieun ja Wacquantin mukaan – nimenomaan

tiettyjen kulttuurituotteiden, siis määrättyjen käsitteiden ja koodien, vientikaupan avulla. Kyse on kategorioista, joiden avulla argumentoidaan, mutta joista ei argumentoida. Sellaisia ovat muun muassa kannustamisen, aktivoinnin, vastuullistamisen ja jousta-voittamisen kategoriat.

Suomalaista sosiaalipoliittista mielenmaisemaa leimaa kapitalismin täydellistyminen. Tämä järjestelmä on toden teolla alkanut sulattaa kaikkea sitä, mikä on ollut kiinteää katkoen kaikkia niitä sosiaalisia siteitä ja suhteita, jotka eivät ole liitettävissä – Thomas Carlylen sanoin – 'käteisen yhdyssiteeseen'. Kyse on – Karl Marxin sanoin – välinpitämättömyyden kulttuurista, siis sivilisaatiosta, jossa ihmisten väliset suhteet ovat esineiden välittämiä.

Välinpitämättömyyden kulttuurina kapitalismi on eräässä mielessä vapauden valtakunta. Millään muulla ei siinä ole oikeastaan mitään väliä kuin itse järjestelmän laajenemisella. Tämä on isetarkoitus. Millään ei tunnu kapitalismissa olevan mitään väliä, paitsi jälkikäteen: tulos ratkaisee. Mikä tahansa vaikutus, myös haittavaikutus, yritetään jälkikäteen selittää järjestelmän kannalta parhain päin. Haitakkeet tulkitaan luonnollisesti ulkoisvaikutuksina. Niinpä sosiaalisia ongelmia haitakkeina halutaan selittää joko järjestelmästä ulostippuneiden ihmisten henkilökohtaisilla ominaisuuksilla tai sitten järjestelmän epätäydellisyyksillä.

Välinpitämättömyyden näkökulmasta voidaan oivaltaa, miten huonosti sosiaalipoliittikka sijoittuu tähän muodostumaan. Sosiaalipoliittista eetostahan kuvaa nimenomaan välittäminen (välissä oleminen, väliin meneminen, jopa välistä vetäminen). Sivilisatorisen välinpitämättömyyden olosuhteisiin sopivat vain sellaiset sosiaalisten ongelmien ratkaisuun tarkoitetut toimet, jotka eivät sen paremmin 'syyllistä markkinoita' kuin 'velvoita valtiota'. Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalisten ongelmien agenda muuttuu. Tämän jälkeen sosiaalisiksi ongelmiksi tunnustetaan mieluummin tilanteet, jotka eivät maksa, jotka voidaan yksilöidä, jotka voidaan siirtää niin kutsutun kolmannen sektorin harteille, jotka voidaan oikeudellistaa ja joista vastuu voidaan delegoida.

SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSEN ENSIMMÄINEN VUOSIKIRJA ON ILMESTYNYT

Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) 2002. Marginaalit ja sosiaalityö

Marginaalit ja sosiaalityö -kirjan sivuilla marginaalisuus ja marginalisoituminen ymmärretään laajasti ja monitasoisesti. Kirjassa käsitellään erilaisia syrjäytymisen ja eriarvoistumisen prosesseja sekä niiden vastaista toimintaa sosiaalityön käytännössä.

Kirja jakautuu kolmeen osaan. Käsitteellisissä paikannuksissa jäsennetään marginalisoitumisen, syrjäytymisen, toiseuden ja asiakkuuden moniaineksista kenttää sosiaalityön näkökulmasta. Kokemusten työstämisen prosesseissa annetaan ääni marginaalisiksi mielletyille ihmisille ja kysytään, sijoittavatko he itsensä marginaaliin ja millä tavalla. Kirja päättyy erilaisten yhteisöllisten vastastrategioiden erittelyyn.

Marginaalit ja sosiaalityö -teos on monella tapaa ajankohtainen. Kirjan teema liittyy niin hyvinvointivaltion murroskeskusteluun, uuteen köyhyys- ja syrjäytymiskeskusteluun kuin sosiaalityön asiakkuuden ja asiantuntijuuden muutoskeskusteluunkin.

SoPhi 65, ISBN 951-39-0980-8, 297 sivua.

Kaksijakoinen politiikkasuhde – sosiaalityön osaaminen ja kunnallinen päätöksenteko

VUOKKO NIIRANEN

Politiikkasuhteen kaksijakaisuus kunnassa tehtävässä sosiaalityössä tarkoittaa pelkistetynä sitä, että sosiaalityö on yhtä aikaa poliittisen päätöksentekojärjestelmän toiminnallinen osa ja yrittää samanaikaisesti vaikuttaa tähän järjestelmään. Lisäksi sosiaalityö tuottaa koko ajan päätöksentekojärjestelmälle sen tarvitsemaa tietoa. Suhde yhteiskunnan demokraattiseen järjestelmään eli poliittiseen päätöksentekoon on siis vähintäänkin kaksijakoinen, ei koskaan yksiulotteinen. Kaksijakoinen politiikkasuhde näkyy sosiaalityössä yhtä aikaa suoraan ja epäsuorasti. Sosiaalityön reunaehdoissa kohdataan kunnassa lisääntyneet paikallinen autonomia ja lisääntyvä valtakunnallinen riippuvuus sekä näiden väliset jännitteet.

Asiakastyö on vallan keskiössä

Ruotsin 1990-luvun hyvinvointiuudistusten loppuraportin (Välfärdsbokslutet för 1990-talet 2001) mukaan viime vuosikymmenen kehitys osoitti useissa maissa, että sosiaalipoliitiikan laajeneminen ei ole mikään yksinkertainen mekaaninen reaktio yhteiskuntarakenteen muutoksiin. Sitä muokkaavat koko ajan erilaiset arvostukset ja ideologiat. Sosiaalipoliitiikan instituutioiden muotoutumisella taas on monia vaikutuksia yhteiskuntarakenteeseen. Näyttää siltä, että useat muutokset väestörakenteessa, kansalaisten käyttäytymisessä ja odotuksissa, työmarkkinoissa ja alueellisessa kehityksessä haastavat uudella tavalla sekä hyvinvointiammatilaiset että koko huolenpitosysteemin. Yhtä ilmeistä on, että kun haasteita ryhdytään toteuttamaan, ilmenee joukko poliittisia ja taloudellisia rajoitteita. Poliittinen päätöksenteko on aina erilaisten intressien yhteensovittamista. Perusteluja vaativien ratkaisujen tekeminen edellyttää erityisen perusteltua tietoa. Tietovajeet saattavat johtua siitä, että systematisoitua tietoa puuttuu. Vajeet voivat myös olla seurausta siitä, että saatavilla olevaa tietoa ei työstetä tai analysoida. Esimerkiksi sosiaalityöstä nousevaa tietoa kyllä on, mutta jostain syystä se ei oikein liiku (Miettinen 2000; Pettersson 2001; Välfärdsbokslutet 2001).

Käsitteellinen puhe organisaation ja ympäristön välisestä yhteistyöstä häivyttää toimivan subjektin ja muuttaa työtä tekevät ihmiset helposti abstraktioiksi. Organisaatio ei ole se joka tekee päätöksiä, yhteistyötä tai muokkaa tietoa. Työn tekevät eri ammattiryhmät ja niiden piirissä olevat ihmiset. Konkreettisia yhteistyösuhteita ylläpitävät ja asiakastyötä tekevät sellaiset ammattiryhmät, jotka ovat päivittäin tekemisissä eri asiakasryhmien kanssa (Johansson 1998, 49–50). Amerikkalainen valtiotieteilijä Michael Lipsky (1980) puhui jo yli kaksikymmentä vuotta sitten ammattiryhmistä, jotka organisaationsa puolesta hoitavat monitahoisia kontakteja niin asiakkaisiin kuin toisiin organisaatioihinkin. Lipsky kutsui heitä nimellä ”street level bureaucracy”. Katutason byrokraatti kuulostaa aikansa eläneeltä, mutta Lipsky korostaa, että nämä asiakastason ammatilaiset ovat kahdella tavalla ainutlaatuisessa asemassa. Heillä on suora kontakti kuntalaiseen ja lisäksi

heillä on ammatilliseen osaamiseen perustuva liikkuma-ala ja valtasuhde asiakaskontaktissa. He muotoilevat käytännössä kuntalaisten elämäntilanteiden tulkinnat, sen, millaisena ihmisten tarpeet ja ongelmat näyttäytyvät, sekä sen, miten ne välitetään päätöksentekijöille. He näkevät käytännössä myös sen, millaisia seurauksia kunnallisten ja valtiollisten luottamushenkilöiden poliittisilla päätöksillä on kansalaisille ja miten ihmiset järjestävät elämänsä.

Asiakastyöntekijä näkee siis läheltä, mitä kunnan asukkaille kuuluu. Tuottaessaan tietoa omasta työstään hän voi muotoilla asukkaiden tarpeita. ”Katutason byrokraatteja” eli asiakastyön professionaaleja ovat Lipskyn mukaan ennen muuta lääkärit, opettajat ja sosiaalityöntekijät. Opettajilla ja lääkäreillä on puolellaan sosiaalityöntekijää useammin se etu, että jos toiminnan reunaehdot kaventuvat kovin paljon, asiakkaat tulevat työntekijöiden rinnalle vaatimaan parannuksia ja antavat tukensa työlle. Sosiaalityössä näin ei käy yhtä helposti, ja siitä syystä voisi sanoa, että sosiaalityöntekijöillä ja heidän organisaatioillaan pitää todella olla kunnossa ne kanavat, joiden kautta välitetään tietoa päättäjille.

Demokraattisen järjestelmän toimintamallit

Tiedonhallinta ja tiedon tuottaminen edellyttävät, että erilaiset päätöksenteko- ja vuorovaikutussuhteet toimivat päätöksiä tekevissä organisaatioissa, ja että tietoyhteydet ovat kunnossa yli organisaatio- ja tehtävärajojen (Miettinen 2000, 83). Erityisesti kunnassa tehtävässä sosiaalityössä toimitaan yhtä aikaa monella tasolla. Siinä kohdataan poliittisen päätöksenteon seurauksia ihmisen elämässä, toteutetaan poliittisessa prosessissa tehtyjä ratkaisuja ja tuotetaan tietoa poliittisen päätöksenteon tarpeisiin. Se, millä sanoilla luottamushenkilöistä puhutaan vaikuttaa siihen, mitä mielikuvia sanat luovat. Jos puhutaan poliittisesta pelistä, ketkä silloin pelaavat ja ketkä katsovat sivusta? Suomessa, kuten muissakin Pohjoismaissa on ollut meneillään useita reformeja valtakunnallisten ja paikallisten demokratiavajeiden korjaamiseksi. Samaan aikaan kun luottamushenkilöt kohtaavat voimakkaita uudistumisen paineita, he päättävät itse monista julkisen sektorin johtamisen ja hallinnon uudistuksista. Paradoksaalista on, että esimerkiksi uusi julkisjohtaminen (New Public Management, NPM) korostaa uusia toimintamalleja haikiessaan toiminnallista johtoa ja kuluttaja-asiakkuutta, mutta antaa heikosti sijaa demokraattiselle päätöksenteolle tai kuntalaiselle demokraattisen yhteisön jäsenenä, kansalaisena (Niiranen 2002, 75–77).

Kunnan luottamushenkilön rooli eroaa osallistuvan ja vaikuttamaan pyrkivän kuntalaisen roolista. Luottamushenkilön edellytetään osaavan nähdä kunnan kokonaisuus ja se, millaisia seurauksia tehtävillä päätöksillä on eri kuntalaisryhmille. Lisäksi luottamushenkilöiden odotetaan osaavan tehdä ratkaisuja, joita kuntalaiset pitävät oikeutettuina ja heillä odotetaan olevan kykyä perustella tekemänsä ratkaisut. Luottamushenkilön pitäisi tehtävässään edistää sekä kunnan että sen asukkaiden etua (Kuntalaki 365/1995, 1§ ja 32§). Tämä tarkoittaa sitä, että asukkaita on kohdeltava tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti. Luottamushenkilöltä odotetaan siis omien henkilökohtaisten intressien jättämistä taustalle. Luottamushenkilö nähdään nimen omaan kuntalaisten edustajana, ei esimerkiksi jatkumona osallistuvan kuntalaisen rooliketjussa. Luottamushenkilön asema kuntalaisten edustajana saattaa joutua koetukselle silloin, jos hän etsii toiminnallista viiteryhmäänsä esimerkiksi kunnan keskushallinnosta tai jostain kunnallisten palvelujen ammattiryhmästä (Niiranen 1999, 313–315). Erityisen haastavaksi tilanne muo-

dostuu silloin, jos luottamushenkilö on itse kunnan työntekijä ja orientoituu enemmän omien kollegojensa kuin kuntalaisten tarpeisiin. Näitä kunnan omia työntekijöitä, jotka ovat samalla kunnallisia luottamushenkilöitä, kutsutaan politiikan tutkimuksessa kaksoisagenteiksi (Ruostetsaari 1998).

Poliittisen päätöksenteon ammatillistumista tapahtuu yhtä lailla valtiolisessa päätöksenteossa kuin kuntatasollakin. Ammatillistuminen sisältää kokemuksen lisääntymisen ja koulutustason nousun erityisesti asiasisältöjä koskevan koulutuksen osalta. Poliitikkojen ammatillistuminen merkitsee sitä, että poliitikoilla on yhä enemmän erityistietoa jostain poliittisen päätöksenteon alaan kuuluvasta substanssista tai politiikasta prosessina (Ruostetsaari 1998, 12). Kunnallisten ja myös valtion poliittisten päätöksentekijöiden ammatillistuminen eli politiikan professionalistuminen tapahtuu kahta kautta; politiikan asiantiedon ja politiikan prosessitiedon lisääntymisenä. Poliitiikan professionalistumista edistävät toisaalta luottamushenkilöiden koulutustason yleinen nousu ja toisaalta oma ammatillinen koulutus. Ruostetsaaren (1998, 13) mukaan ”esimerkiksi virka sosiaalitoimen piirissä voi antaa sekä substantiaalista että proseduaalista asiantuntemusta julkisen vallan päätöksentekoprosessista”. Myös poliittinen kokemus lisää politiikan professionalistumista. Henkilö, jolla on kokemusta luottamustehtävistä ja useita luottamustehtäviä, hallitsee päätöksenteon mekanismit ja prosessit paremmin kuin aloittelija.

Tiedon tuottaminen ja strateginen päätöksenteko

Ammatillisessa sosiaalityössä ja sitä ohjaavassa sosiaalityön strategisessa johtamisessa tarvitaan monipuolista tietoa. Sosiaalityöntekijä, kuten muutkin kunnan työntekijät ja erityisesti esittelijät ovat ”demokratins väktare” (Lundqvist 1998), demokratian valvojia, joiden tehtävä on edistää demokraattisen päätöksenteon toimintamahdollisuuksia, ei yrittää kaventaa niitä. Kunnan työntekijöillä on omassa tehtävässään sekä asema että valtaa, niin halutessaan, edistää demokratian parantamista. Päätöksenteossa tarvittavan tiedon tuottaminen ei käytännössä kuitenkaan ole itsestään selvästi osa sosiaalityöntekijöiden tehtävää (esim. Miettinen 2000, 72–73), vaikka heillä onkin tiedontuottamisen edellyttämä ammatillinen koulutus. Tiedon välittämisen kanavat ja kommunikaation kehittyminen edellyttävät runsaasti työtä ja tiedontuottamisen legitimoitua asemaa organisaatiossa, jotta tiedon välittyminen ei jäisi sattuman varaan. Sosiaalityöntekijöillä itsellään saattaa olla suurikin epävarmuus siitä, onko heidän tuottamallaan tiedolla käytössä kunnallisessa päätöksenteossa tai minkä kanavien kautta tietoa välitetään. Epävarmuutta kunnallisen sosiaalitoimen tiedontuottamisen mekanismeista kuvaa erään sosiaalityöntekijän arvio: ”Jotenkin kai kiirii se tieto” (Miettinen 2000, 47).

Sosiaalitoimen päätöksentekojärjestelmissä tehdään yhä suurempia julkista taloutta ja verovarojen käyttöä koskevia ratkaisuja. Vuonna 2000 kunnan sosiaalitoimen käyttämä osuus kuntien menoista oli lähes neljännes eli 24 % (Tilastokeskus 2002). Kunnallishallinnon haasteet: toiminnan uudistaminen, kestävä tuloksellisuuden arvioiminen, verkostojen luominen sekä kuntalaisten ja asiakkaiden hyvinvoinnin edistäminen ja asukkaiden osallistumisen tukeminen ovat siis saman aikaisesti sekä sosiaalityön kehittämisen että demokraattisen päätöksenteon kehittämisen haasteita.

Kirjallisuus

- Johansson, Roine (1998) Forskning om välfärdsstatens organisation. Teoksessa Rafael Lindqvist (red.) Organisation och välfärdsstat. Lund: Studentlitteratur, 27–59.
- Kuntalaki 17.3.1995/365.
- Lipsky, Michael (1980) Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services. New York: Russel Sage Foundation.
- Lundqvist, Lennart (1998) Demokratins väktare. Lund: Studentlitteratur.
- Miettinen, Taina (2000) Sosiaalityön raportointi – kohti vuorovaikutteista raportointia. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Niiranen, Vuokko (1999) Talk about Power – the Interaction between Politicians and Employees in Municipal Social and Health Services. Julkaisussa Sari Pikkala (ed.) Finnish Local Government. Approaching the New Millenium. Finnish Local Government Studies 27 (3), 307–321.
- Niiranen, Vuokko (2002) Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi, 63–80.
- Pettersson, Ulla (2001) Socialt arbete, politika och professionalisering. Den historiska utvecklingen i USA och Sverige. Stockholm: Natur och kultur
- Ruostetsaari, Ilkka (1998) Poliitiikan professionalistuminen ja poliittisen luokan muotoutuminen Suomessa. Tampereen yliopisto. Poliitiikan tutkimuksen laitos. Julkaisuja 3. Tampere.
- Tilastokeskus (2002) Kuntien ja kuntayhtymien talous- ja toimintatilasto 2000.
- Välfärdsbokslutet för 1990-talet (2001) Slutbetänkande av Kommittén Välfärdsbokslut. SOU 79. Stockholm: Graphium.

Nelijakoinen politiikkasuhde – sosiaalityön osaaminen ja kunnallinen päätöksenteko

EEVA HEINONEN

Toimittuani 25 vuotta sosiaalityöntekijänä ja yli 15 vuotta aktiivisesti ammattiyhdistyksessä, kiinnostukseni kunnallispolitiikkaan aktivoitui niin, että pyrin kaupunginvaltuutetuksi valtuustokaudeksi 2001–2004. Kaupunginvaltuutetun roolin myötä minulle on avautunut erikoinen, nelijakoinen suhde itseeni ja työnantajani. Kaupunginvaltuutettuna olen esimies itselleni ja esimiehilleni – koko sille järjestelmälle, joka sosiaalityöntekijän yläpuolella organisaatiossa on. Sosiaalityöntekijänä olen alainen itselleni ja esimiehilleni. Tässä nelijakoisessa suhteessa toimiminen vaatii usein sen erottamista, missä roolissa oikeastaan toimin. Näissä rooleissani minulla on erilaiset, mutta toisiaan sivuavat ja toistensa kanssa päällekkäin olevat tehtävät.

Kaupunginvaltuutetun roolissa tehtävänäni on nähdä metsä puilta. Minun tulee hallita suuria kokonaisuuksia, koska kaupungin visioiden ja strategioiden hyväksyminen ja toteuttaminen on valtuutetun tehtävä. Talouspuolella tehtävänäni on hyväksyä kaupungin talousarvio ja tilinpäätös. Toiminnallisella puolella hyväksytään toimintasuunnitelmat ja sen toiminnalliset ja taloudelliset tavoitteet. Strateginen ajattelu ja päätöksentekokyky ovat välttämättömiä.

Suurten kokonaisuuksien hahmottaminen on tärkeää myös sosiaalityössä. Tulee osata priorisoida niukkuuden vallitessa. Sosiaalityön tuloksellinen hoitaminen vaatii strategista ajattelua ja aika ajoin nopeatakin päätöksentekoa.

Kaupunginvaltuutettuna hyväksyn itselleni ja esimiehilleni sosiaalitoimen strategiat ja toimintasuunnitelmat sekä budjetin. Lisäksi hyväksyn kaupungin erilaiset muut ohjelma-asiakirjat, joiden tulee ohjata toimintaani ja esimieheni toimintaa. Yksi merkittävä kaupungin strategia on henkilöstöstrategia. Ohjelma-asiakirjoista merkittäviä ovat Lapsi- ja nuorisopoliittinen ohjelma sekä Päihdepoliittinen ohjelma.

Olen hyväksymässä asiakirjoja ja strategioita, joiden toteutumista valvon. Hyväksyn budjetin, jonka selkeästi tiedän olevan liian pieni sille hallinnon alalle, jolla toimin. En voi kuitenkaan ajatella vain sitä toimialaa, jossa virkani on. Joudun muistamaan kaupungin kokonaisuuden. Ajoittain on vaikea hyväksyä sitä, että kunnallisessa päätöksenteossa ei riittävästi tiedetä sosiaalialasta ja sen tarpeista. Miten saada ymmärrystä esimerkiksi sille, että sosiaalityössä ei kyetä ehkäisevään toimintaan, kun voimavaroja on niukasti korjaavassakin toiminnassa? Miten saada ymmärrystä sille, että kunnan on turvattava sosiaalityössä työntekijöille sellainen toimintaympäristö ja työvälineet, joissa kykenee toimimaan ja toteuttamaan tehtävänsä? Miten sovittaa yhteen valtuutetun valvova rooli ja sosiaalityöntekijän alaisen rooli päivittäisissä toiminnoissa?

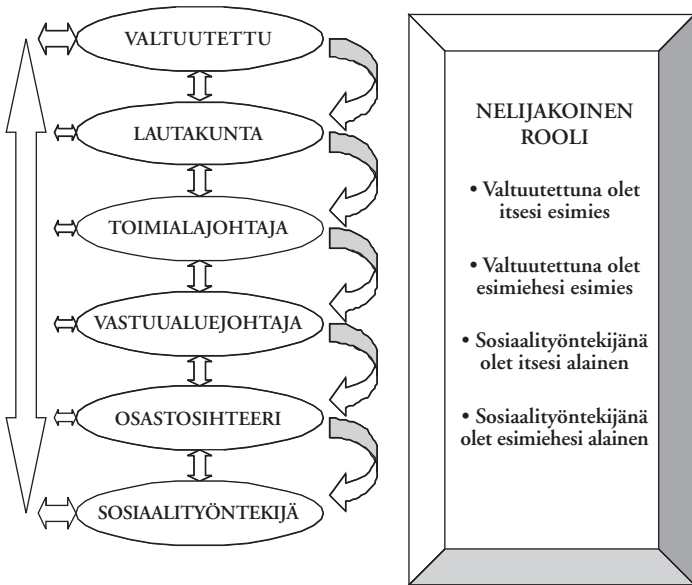
Sosiaalityöntekijänä joudun miettimään usein, miten saada esimiehet ja kollegat ymmärtämään kaupungin strategioiden, toimintasuunnitelmien ja erilaisten toimintaa ohjaavien asiakirjojen tärkeys. Työyhteisön hyvinvointi on yksi niistä asioista, joiden ymmärtäminen on koko henkilöstön velvollisuus. Kaikkien tehtävä on saada

työyhteisöstään sellainen, joka motivoi ja mahdollistaa voimavarojen parhaan mahdollisen käytön. Haasteena on, miten lisätä sosiaalityöntekijöiden taitoja strategiseen ajatteluun ja kykyyn priorisoida käytännön työelämässä. Miten saada aikaan muutosta asioissa, joissa on muutoksen mahdollisuus? Miten sovittaa työntekijän ja valtuutetun rooli yhteen jatkuvan muutosvastarinnan keskellä?

Kaupungin työntekijänä joudun usein miettimään sitä, miten esimieheni kokevat nelijakoisen roolini. On vaikea ymmärtää sitä, että saatan jäädä ilman vastausta kysymykseeni, jonka esitän valtuutettuna, en sosiaalityöntekijänä. Aika ajoin tulee eteen tilanteita, joihin joutuu puuttumaan kunnallispolitiikon roolissa eli valvojana.

Valtuutettuna minulla on mahdollisuus levittää sosiaalialan, sosiaalityön ymmärrystä ja tietotaitoa toisille valtuutetuille. Päätöksiä tehdessä on mahdollista ylläpitää inhimillisiä arvoja ja tuoda esille sosiaalityön eettisiä arvoja. Sosiaalityön arvon ja arvostuksen nostaminen mahdollistuu kaupunginvaltuutettu-sosiaalityöntekijän roolista käsin mainiosti. Tiedotusvälineet suhtautuvat myönteisesti saamiinsa sosiaalityötä käsitteleviin kirjoituksiin, joita tarjoan julkaistavaksi kaupunginvaltuutettuna ja sosiaalityöntekijänä.

Vaikka kunnan palveluksessa olevan sosiaalityöntekijän ja kaupunginvaltuutetun roolin nelijakoisuus tuntuukin joskus ristiriitaiselta ja ongelmalliseltakin, sisältää se ehdottomasti enemmän myönteistä kuin kielteistä. Näkökulmien laajentuminen on selvästi positiivinen voimavara sosiaalityöhön. Sosiaalityön eettisten arvojen esillä pitäminen kaupunginvaltuutetun roolissa tuo mukanaan inhimillisiä piirteitä valtuuston toimintaan.

© Eva Heinonen 2002

Sosiaalityöntekijät politiikassa ja politiikka sosiaalityössä

TUIJA MÄKINEN

Oma suhteeni politiikkaan

Kerron itsestäni sosiaalityön ja politiikan kentällä. Olen saanut sosiaalityöntekijän pätevyyden Jyväskylän yliopistosta. Opiskelin pääaineena yhteiskuntapolitiikkaa pitkän kaa- van mukaan. Suoritin ylimääräisiä opintoviikkoja, tein lapsia ja olin työssä jo ennen valmistumistani. Nykyisessä ammatissani koulukuraattorina ja lapsiperhetyön sosiaali- työntekijänä Jyväskylän kaupungissa olen ollut toistakymmentä vuotta.

Lähdin mukaan kunnallispolitiikkaan vuoden 1996 vaaleissa. Jo ensimmäisellä kau- della olin kaupunginhallituksessa, mikä opetti paljon kunnallistaloudesta ja koko kun- nan laaja-alaisesta toiminnasta. Kuluvalta valtuustokaudella olen ollut enemmän muka- na myös valtakunnan politiikassa Suomen kuntaliiton valtuuston jäsenenä ja Vihreän liiton valtuuskunnan puheenjohtajana. Kunnallispolitiikassa olen valtuutettu ja kaupunki- suunnittelulautakunnan jäsen. Lisäksi olen mukana Keski-Suomen maakuntavaltuustossa.

Lähtiessäni aktiivisesti mukaan politiikkaan ajattelin, että on olemassa valtaa, jota jotkut käyttävät muiden puolesta edustuksellisen demokratian sääntöjen mukaan. En pitänyt itseäni muita viisaampana, mutta halusin osallistua vastuulliseen päätöksente- koon. Poliittinen osallistuminen merkitsee minulle osallisuutta yhteiskuntaan. Uskoin olevani tällä työkokemuksellani ja muutenkin elämää nähneenä riittävän pätevä vaikut- tamaan yhteisten asioiden hoitoon. Vaikka valtopolitiikkaa paheksutaan, niin sitä ei voi erottaa päätöksenteosta. Asioiden tai muutoksen ajaminen on aina vallankäyttöä. Jotkut sitä valtaa aina käyttävät, äänestysprosentista riippumatta.

Kokemuksesta tiedän, että politiikkaan voi jäädä koukkuun. Huolimatta siitä, että perheellisellä naisella ei oikeastaan pitäisi olla aikaa mihinkään yleisiin asioihin. Poliitiikka on mielekästä, jos on kiinnostunut sekä asioista että ihmisistä. Silloin saa sekä puhua asioista ja että miettiä niitä yhdessä sellaisten ihmisten kanssa, joilla on kiinnostusta samoihin kysymyksiin. Koko ajan oppii lisää, voi punnita omia näkemyksiään ja saada palautetta. Kokouksissa oppii vuorovaikutusta ja ryhmädynamiikkaa oman kokemuksen kautta enem- män kuin kirjoista. Vähitellen alkaa uskoa myös siihen, että tärkeintä ei ole vauhti, vaan oikea suunta. Juonittelut eivät ole sen kummallisempia kuin muuallakaan. Vanhat konka- rit ennakoivat asioita ja pyrkivät manipuloimaan joko yleisöä tai toisiaan. Joskus pääsee kokemaan aitoa poliittista teatteria, jossa sanan säilät suihkivat, mutta teatterin päätyttyä kaikki ovat vielä keskusteluväleissä. Aluksi ihmettelin tätä perinnetaloutta, mutta olen oppinut näkemään siltäkin oman merkityksensä kunhan se ei kohtuuttomasti pitkitä kokouksia.

Sosiaalityöstä ei ole pitkä matka politiikkaan

Sosiaalityö on osa yhteiskuntapolitiikkaa. Sosiaalityötä tehdään yhteiskunnan ehdoilla ihmisten yksityisellä reviirillä. Työssä joutuu pohtimaan ihmistä suurempia kysymyksiä ja palauttamaan niitä takaisin arkipäivän tasolle. Ammatillisuus punnitaan siinä, että asiakkaat kokevat saaneensa apua, mutta työntekijä ei menetä yöunia. Sosiaalityöntekijän on kestettävä kaikki tekemättömät työt ja asiakkaiden mahdolliset tilanteet.

Politiikkakin on yhteistoimintalaji, yksin saat hakata päätäsi seinään. Luottamusmiehet ovat valmistelevalle virkamiehille sekä voimavara että haaste, jokainen haluaa saada asioita eteenpäin ja mielellään oikeaan suuntaan. Poliitikassa asioiden agenda on yhtä loputon kuin elämässä yleensäkin, ilman toinen toisensa tukea ja luottamusta asioiden suossa ei pääse eteenpäin. Yksi ihminen ei voi muuttaa maailmaa. Liikaa yrittämällä vain ajaa itsensä loppuun.

Sosiaalityö on luonteeltaan hyvin poliittista. Ihmisten auttaminen edellyttää ymmärrystä siitä, mistä on kysymys ja mitkä yhteiskunnalliset reunaehdot vaikuttavat tilanteeseen. Se perustuu ihmisten välisiin suhteisiin ja pyrkimykseen sosiaaliseen muutokseen. Ammatillisessa asiakkaan kohtaamisessa pyritään dialogiseen vuorovaikutukseen, jossa yhteisen ymmärryksen nähdään syntyvän vain neuvotteluprosessin tuloksena. Dialogisuus ja valta eivät ole toisensa poissulkevia, jos valta näyttäytyy vastuuna toisesta. Vuorovaikutusta voi tarkastella myös yhteiskunnallisessa kontekstissa. Yksilön identiteetti rakentuu suhteessa muihin ja sen kautta hän määrittää paikkansa yhteiskunnassa. Elämää rakennetaan puhumalla, neuvottelemalla ja sopimalla. Ratkaisut eivät löydy tuolta jostakin, vaan ihmisten keskinäisestä puheesta ja paremmista sopimuksista.

Sosiaalityö ja valta

Sosiaalityö halutaan usein nähdä vastakohtana yhteiskunnan koville arvoille ja markkinatalouden kasvottomuudelle. Toisaalta voidaan myös väittää, että sosiaalityötä tehdään pitkälti perinteisillä ja konservatiivisilla arvoilla, joita määrittää organisaatioiden byrokraattinen rationaalisuus, moderni usko kausaaliiteettiin, kehitykseen ja yleiseen totuuteen. Monen asiakkaan elämä on paljon postmodernimpaa ja asioita tulkitaan suhteellisesti. Asiantilat eivät ole toisiaan poissulkevia tai toisiaan seuraavia. Sosiaalityöntekijä joutuu taiteilemaan tällä ihmisen yksityisen kokemuksen ja julkisen vallan rajapinnalla.

Sosiaalityön vallankäyttö ja vaikuttaminen näkyy ihmisten auttamisena, asioihin sekaantumisenä, päätöksentekona ja tavoitteisiin pyrkimisenä. Sosiaalityöstä on lyhyt matka politiikkaan, jossa asioiden väliset yhteiskunnalliset suhteet näyttäytyvät koko kirjossaan. Ratkaisut on löydettävä sovittamalla yhteen eri intressejä poliittisella tasolla. Aina ei ole kyse edes ymmärtämättömyydestä tai pahasta tahdosta, jos oikeudenmukaisuus ei yksilön näkökulmasta lopultakaan toteudu. Sosiaalityössäkään asiakaslähtöisyys ei voi tarkoittaa sellaista asiakaskeskeisyyttä, jossa dialogia ei synny ja asiassa edetään vain asiakkaan ehdoilla työntekijän ollessa palvelija tai hyväksikäytettävä. Vastaavasti jokin syrjäytymisen ehkäisyn projekti saattaa omilla määrittelyillään vahvistaa marginaalisuutta. Asiakas oppii tietämään oman paikkansa toisten suunnittelemissa ohjelmissa ja vähitellen oman minuuden määrittelyihin siirtyä asiakkuutta tuottavaa puhetta kuten ”olen masentunut” tai ”en saa vanhemmiltani tukea”.

Suhteessa asiakkaaseen sosiaalityöntekijä näyttää virkamiehenä, joka asiakkaan näkökulmasta voisi halutessaan tehdä hänelle mieleisen esityksen. Asiasta on keskusteltava, on yritettävä löytää yhteinen ratkaisu ja saada asiakas ymmärtämään, mitä seikkoja ja näkökulmia tulee ottaa huomioon hänen asiassaan. Asiakkaan kanssa voi pohtia mitä hänen olisi viisasta tehdä omassa tilanteessaan, millaisia kompromisseja voisi ajatella tai mitä tavoitteita hänen olisi realistista ajatella jollakin aikavälillä.

Mielikuvilla on valtava vaikutus ihmisen toimintaan. Yleensä asiakas ei noudata saamia ohjeita sellaisenaan, mutta parhaassa tapauksessa hän löytää oman tiensä tulkitsemalla asioita ja oppimalla omista kokemuksistaan. Sosiaalityöntekijä voi auttaa häntä

pohtimaan aikaisempia kokemuksiaan ja analysoimaan niitä. Reflektio on molemminpuolinen prosessi eikä varsinainen ongelmanratkaisu, vaikka se jäsentää ja arvottaa oma-kohtaisia kokemuksia uudessa valossa.

Sosiaalityötä ohjaa ehkä joskus liikaakin ”tässä ja nyt” -ajattelu ja ongelman ratkaisuun pyritään liian lyhyellä aikavälillä. Joskus voisi kunnioittaa enemmän prosessia, jossa selviydytään kaikista ongelmista huolimatta. Konkreettisen muutoksen sijaan tavoitteena voi olla myös sopeutuminen ja elämän mielekkyyden löytäminen.

Kirjallisuus

- Lindroos, Kia & Palonen, Kari (2000) Poliitiikan aikakirja. Ajan politiikan ja politiikan ajan teoretisointia. Tampere: Vastapaino.
- Mönkkönen, Kaarina (2001) Ammatillinen vuorovaikutustietoisuus asiakaskeskeisyyden ja dialogisuuden jännitteissä. Janus 9 (2), 122–140.
- Ojanen, Sinikka (2001) Ohjauksesta oivallukseen. Ohjausteorian kehittäjä. Saarijärvi: Palmenia-kustannus.

SOSNET

– VALTAKUNNALLINEN SOSIAALITYÖN YLIOPISTOVERKOSTO

(www.urova.fi/home/sosnet/)

SOSNET ON SOSIAALITYÖN KOULUTUKSEN, TUTKIMUKSEN JA KÄYTÄNNÖN KEHITTÄJÄ

SOSNET on valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto, joka järjestää sosiaalityön erikoistumis- ja tutkijankoulutusta sekä edistää peruskoulutukseen liittyvää yhteistyötä.

Valtakunnalliseen sosiaalityön yliopistoverkoston kuuluvat Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos, Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Kuopion yliopiston sosiaalitieteiden laitos, Lapin yliopiston sosiaalityön laitos, Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos sekä Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitos. SOSNETin koordinaatioyliopistona toimii Lapin yliopisto.

MIKSI SOSNET TARVITAAN?

- Verkostossa edistetään peruskoulutusyhteistyötä
- Verkostossa järjestetään ammatillista lisensiaatinkoulutusta

Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatinkoulutus suoritetaan sosiaalityöntekijän kelpoisuuden tuottaneen maisteritutkinnon pohjalta ammatillis-tieteellisenä jatkokoulutuksena nimetyllä sosiaalityön erikoisalalla.

Sosiaalityön ammatillisen lisensiaatintutkinnon lähtökohtana on ammattikäytäntöjen tieteellisen perustan vahvistaminen ja niiden tavoitteellisen tutki-

muksen edistäminen. Perustavoitteena on entistä korkeampi ammattitaito.

Erikoisalat:

1. Lapsi- ja nuorisososiaalityö, koulutus alkoi vuonna 2000
2. Kuntouttava sosiaalityö, koulutus alkoi vuonna 2001
3. Marginalisaatiokysymysten sosiaalityö, koulutus alkoi vuonna 2001
4. Hyvinvointipalvelujen erikoisala (ei vielä alkanut)
5. Yhteisösosiaalityö (ei vielä alkanut)

– Verkostossa järjestetään tohtorinkoulutusta

Sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden valtakunnallinen tutkijakoulu aloitettiin 1.9.1995. Syksyllä 1999 käynnistyi toinen tutkijakoulu nelivuotiskausi.

Tutkijakoulun ohjelma jakautuu kolmeen teemaryhmään:

1. Lapset ja nuoret sosiaalityössä ja sosiaalipalveluissa
2. Marginalisaatio sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden kohdeongelmana
3. Psykososiaalinen kuntoutus sosiaalityössä ja sosiaalipalveluissa

Lisätietoja antaa suunnittelija Tarja Kempainen puh. 016-341 2675 tai 040-8493033
Tarja.Kempainen@urova.fi tai sosnet@urova.fi

Nytku dokumentoi, arvioi ja kehittää syrjäytymisriskissä olevien nuorten palveluohjausta

OUTI LINNOSSUO

Syrjäytymisriskissä olevien vajaakuntoisten nuorten kuntoutustarpeen arvioinnin, palveluohjauksen ja kuntoutuksen kehittämistä tehdään Turun kaupungin ja Kelan kuntoutuksen palveluyksikön ja tutkimus- ja kehitysyksikön yhteistyöllä vuosina 2000–2003. Turun kaupungin sosiaalikeskuksen TYPY-työllistymisyksikön KOHO-toiminnassa mukana olevien nuorten mahdollisuuksia kuntoutua koulutus- ja työllistymiskykyisiksi selvitetään Kelan kuntoutuksen palveluyksikössä. Hankkeen tarkoituksena on kehittää eri tahojen tuottamien palvelujen ja viranomaisten yhteistyöhön perustuva toimintamalli, jolla 17–25-vuotiaat (58 nuorta vuosina 2000–2002) työvoiman ulkopuolelle pitkäksi aikaa tai todennäköisesti pysyvästi jäävät nuoret voidaan aktivoida osallistumaan koulutukseen tai työllistää.

Nytku-hankkeesta tehdään kahta eri tutkimusta. Toinen on nuorten kuntoutustarvetta ja työkykyä arvioiva moniammatillinen tutkimus, jota tekee Kelan tutkimus- ja kehitysyksikkö Turussa. Ja toinen on nuorten polkua palvelujärjestelmässä seuraava ja arvioiva tutkimus, jota tekee Turun ammattikorkeakoulun tutkija. Lisäksi arvioidaan Nytkussa kehitetyn palveluohjausmallin kokonaisuuden toteutumista ja uusien työmuotojen tarvetta. Nytku-hankkeen tutkimuksissa analysoidaan prosessina sekä nuorten syrjäytymisriskiä että olemassa olevien palveluiden vastaavuutta nuorten riskeihin ja tarpeisiin.

Nuorista ja nuorilta saadun tiedon dokumentointi

Nuorista kertyy tietoa KOHO-toiminnan urasuunnittelijoiden vapaaseen asiakasrekisteriin. Osasta nuoria tietoa on jo usean vuoden ajalta. Kelan kuntoutustutkimusjaksolla moniammatillinen työryhmä (lääkäri, psykologi, sosiaalityöntekijä ja fysioterapeutti) haastattelevat nuoria oman tieteenalansa ja ammattinsa näkökulmista kehitetyille tutkimuslomakkeille. Nuorten kulkua palvelujärjestelmässä seurataan vuoden ajan neljän kuukauden välein palveluohjauksen seuranta varten kehitetyille ATK-koodattaville lomakkeille. Seuranta varten kaikki nuoret kutsutaan strukturoituun haastatteluun vuoden kuluttua kuntoutustutkimusjakson päättymisestä. Lisäksi haastatellaan strukturoidusti nuorten asioissa toimineita yhteistyökumppaneita. Hankkeessa pyritään saamaan laadullista tietoa nuorista ja nuorten ja palveluiden kohtaamisesta sellaisessa muodossa, että kaikki tieto voidaan koodata ja käsitellä tietokoneohjelman avulla. Tietoa 58 nuoresta kertyy hankkeen kuluessa niin paljon, että näin tieto pystytään pitämään hallinnassa ja jossain määrin myös kvantifioimaan saatua laadullista aineistoa.

Nytkussa dokumentoitu tieto palautuu kehittämiseen nopeasti

Nuoret menevät Kelan kahden viikon kuntoutustutkimusjaksolle terveyskeskuksen ja KOHO-toiminnan lähete mukanaan ja palaavat takaisin KOHO:n palveluohjaukseen

arvioinnin ja toimenpidesuosituksen kanssa. Palveluohjauksen seurantatilanteissa (4 kk, 8 kk ja 12 kk) keskustellaan urasuunnittelijoiden ja sosiaalityöntekijän kanssa nuorten tilanteesta ja palveluiden kehittämisen tarpeesta. Nuorilta saatu haastattelupalaute palvelukokemuksestaan viedään sekä Kelan työryhmään että KOHO-toimintaan. Nuorten tilanteesta ja palveluohjauksen toteutumisen seurannasta kerrotaan kaksi kertaa vuodessa hankkeen ohjausryhmässä ja johtoryhmässä. Näin saatu tieto on koko hankkeen toteutuksen ajan toimijoiden käytössä ja kehittämisen välineenä. Nuorilta on saatu lupa tiedon dokumentointiin ja kierrättämiseen tutkimus- ja kehittämishankkeessa mukana olevien toimijoiden kesken. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta tuli voimaan 1.9.2001, joten hanke antaa tietoa myös lain soveltamisen mahdollisuuksista kuntatasolla. Osalle Nytkun nuorista on tehty lain edellyttämä aktivointisuunnitelma.

Nuorten syrjäytymisriskien arviointia

Nytkussa mukana olevat nuoret ovat työttömiä, eivätkä kykene osallistumaan työhön, ammatilliseen koulutukseen, työharjoitteluun, työllistämistöihin, oppisopimus-koulutukseen tai muihin koulutuksiin. Heillä on ulkoisen ja sisäisen elämänhallinnan ongelmia ja heitä on jo yritetty aktivoida erilaisten palveluiden piiriin. Lähtökohtatilanteessa nuorten selviytymismahdollisuudet ovat näyttäneet realistisilta, mutta kuitenkin koulutukset, työharjoittelut ja asiakkuudet mielenterveyspalvelujen piirissä keskeytyvät. Kelan kuntoutustutkimusjaksolta saadaan lisäselvyyttä nuorten historiasta ja kokonaiselämäntilanteesta ja eri tekijöiden vaikutuksista nuorten koulutukseen hakeutumiseen, työelämään sijoittumiseen ja ylipäättään mahdollisuuksiin hallita omaa elämänsä. Palveluohjauksen toteutumisen seurannalla saadaan tietoa siitä, mitä ongelmia palvelujärjestelmällä on toteuttaa Kelan toimenpidesuosituksia. Näin kartoitetaan myös palveluiden sopivuuden ja saatavuuden roolia syrjäytymiskehitykseen vaikuttamisessa.

Nuorten palveluohjaus Nytkussa

Yksilökohtaisen palveluohjauksen mallia on sovellettu ja kokeiltu Nytku-hankkeen toimintamallina:

”Yksilökohtainen palveluohjaus on palveluprosessi, jonka tarkoituksena on määrittellä asiakkaan yksilölliset palvelutarpeet ja löytää niiden kanssa parhaiten yhteensopivat palvelut.”

Yksilökohtainen palveluohjaus (case management) on tapa lieventää palvelujärjestelmän hajanaisuutta, yhteensovittaa eri toimijoiden työtä ja aktivoida omaisia, ystäviä ja vapaaehtoisia auttajia (Ala-Nikkola & Sipilä 1996, 16).

Palveluohjaus toteutuu viisivaiheisena prosessina:

1. Asiakkaiden valikointi
2. Asiakkaan palvelutarpeiden arviointi
3. Palveluiden suunnittelu ja järjestäminen
4. Palvelutavoitteiden seuranta ja arviointi
5. Tukijärjestelyiden korjaaminen

Tähän mennessä Nytkussa saatujen palveluohjauskokemusten valossa näyttää siltä, että nuoret saadaan varsin hyvin osallistumaan ja sitoutumaan sekä Kelan että KOHO-toiminnan tarjoamiin palveluihin. Tosin siihen tarvitaan runsaasti motivointipuhetta ja saat-

tamista palveluiden piiriin sekä eri toimijoiden välistä tiivistä yhteistoimintaa. Palveluohjaus KOHOsta eteenpäin on ongelmallista. Nuorten moninaiset ongelmat eivät oikein sovi minkään yksittäisen palveluorganisaation toiminnan piiriin ja palvelujen yhteensovittaminenkin on osoittautunut hankalaksi toteuttaa. Nuorten asiakkuus KOHO-toimintaan säilyy ja urasuunnittelijan luo voi aina palata, mutta tarvetta uudenlaisten palvelujen kehittämiseen on olemassa.

Nuorten palveluiden uudelleenorganisointi

Nytkun palaute- ja arviointikeskusteluissa on suunniteltu uudenlaista sosiaali- ja mielenterveysterveyspalveluiden välimaastoon rakentuvaa palvelumallia. Siinä nuorten tilanteen arviointi, sosiaalisen kuntoutuksen ja toiminnallisen terapian palvelut ja palveluohjaus koulutukseen ja työhön löytyisivät samasta paikasta. Työ nuorten kanssa olisi moniammatillista ja suunnitelmallista ja kestäisi puolesta vuodesta vuoteen tilanteen ja tarpeen mukaan. Nuorille mahdollistettaisiin kiinnittyminen yhteisöön, jossa heidän kanssaan tehtäisiin toiminnallista ja terapeuttista yksilö- ja pienryhmätyötä. Tarpeen vaatiessa työntekijät jalkautuisivat myös nuoren kotiin. Ajatuksena on, että nuorille mahdollistetaan kasvaminen ja kehittyminen sekä palvelut niin sanotussa normaalien kehityksessä eli vältetään leimautumista tiettyyn ongelmaan tai asiakkuuteen. Nytkun nuoret ovat todellisessa palvelujen tarpeessa. Kuitenkaan useimmat heistä eivät ainakaan vielä ole niin syrjäytyneitä, ettei mahdollisuuksia ja toivoa olisi löydettävissä heidän elämäänsä.

Tutkimukset Nytkun nuorista, palveluohjauksen toteutumisesta ja palveluiden kehittämisestä valmistuvat vuosien 2002–2003 aikana.

Kirjallisuus

- Ala-Nikkola, Merja & Sipilä, Jorma (1996) Yksilökohtainen palveluohjaus (case management) – uusi ratkaisu palvelujen yhteensovittamisen ikuisiin ongelmiin. Teoksessa Metteri Anna (toim.) Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Helsinki: Edita, 16–31.
- Ala-Nikkola, Merja & Valokivi, Heli (1997). Yksilökohtainen palveluohjaus käytäntönä. Raportteja 215. STAKES. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Fin Soc. Sosiaalipalvelujen evaluaatioryhmä. Arviointi sosiaalipalveluissa. Katsaus arvioinnin peruskysymyksiin. Työpapereita 3/2001. STAKES. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Fin Soc news. Utiskirjeet sosiaalihuollon menetelmien arvioinnista 1999–2001. STAKES. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Metteri, Anna (toim.) (1996). Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja. Sosiaalityöntekijäin liitto r.y. Helsinki: Edita.
- Nytku – hankesuunnitelma 2000 ja tutkimussuunnitelma 2000

Vanhustutkimuksen anti gerontologiselle sosiaalityölle

SARI RISSANEN & SATU YLINEN & VARPU HÄMÄLÄINEN

Vanhustutkimuksen moninaisuus

Vanhusten toimintakykyä ja terveydentilaa on tutkittu jo pitkään. Myös palvelurakennetta ja sen laatua vanhusten avo- ja laitoshoidossa on arvioitu. Sen sijaan sosiaalityön näkökulma vanhustyöhön on ollut vähäisempää. Tämän katsauksen tarkoituksena on arvioida muutamien vanhuksiin kohdistuvien tutkimustulosten antia gerontologiselle sosiaalityölle ja sosiaalityöntekijän tehtävälle. Suomessa ei ole vakiintunutta määritelmää gerontologiselle sosiaalityölle, mutta tässä se ymmärretään sosiaalityöksi, jonka kohteena on vanhusten hyvinvoinnin ja hyvän elämän edistäminen (vrt. Koskinen 1994). Toiminta sisältää varsinaisen vanhusasiakkaisiin ja heidän omaisiin kohdistuvan asiakastyön, mutta myös alueellisen ja valtakunnallisen suunnittelun ja politiikan. Tarkastellut tutkimustulokset on pääosin saatu Kuopion yliopiston sosiaalitieteiden tai terveystieteiden ja -talouden laitoksella toteutetuissa vanhusten turvattomuutta, omaishoidon tai hoivayritysten asemaa, kotihoidon organisoimista tai kunnallisen vanhuspolitiikan eri toimijoiden välistä yhteistyötä koskevissa tutkimushankkeissa.

Viime vuosina on keskusteltu laajalti vanhuspalvelujen järjestämisestä. Tutkimustulokset ovat osoittaneet, että vanhuksat haluavat asua kotonaan, mutta turvattomuutta aiheuttaa itsenäisen selviytymiskyvyn menettämisestä johtuva toisten avun varaan joutuminen (Ylinen 1994). Kysymys on siis avun ja palvelujen saantiin liittyvästä turvattomuudesta. Yhdeksi ratkaisuksi vanhusten kasvavalle avun tarpeelle on esitetty omaishoitoa (ks. esim. Rissanen 1999a). Itä-Suomessa toteutettu omaishoidon tutkimus osoitti, että omaishoitoa on vielä paljon ja keski-ikäiset omaishoitajat olivat lähinnä vanhusta lähellä asuvia naimattomia tyttäriä tai vanhuksen kanssa yhdessä maaseudulla asuvia aikamiespoikia. Tulevaisuudessa keski-ikäiset olivat lähinnä kiinnostuneita auttamaan vanhuksia vain kevyemmissä avun muodoissa.

Tulosten pohjalta voi olettaa, että omaishoito ei tulevaisuudessa ole keskeinen ratkaisu kasvavaan vanhusten avun ja hoidon tarpeeseen. Perhekoon pienentyminen ja välimatkojen kasvu eri sukupolvien välillä sekä eri sukupolvien elämän eriytyminen jopa vähentävät omaishoitoon osallistumista. Kuitenkin itäsuomalaisten päätöksentekijöiden keskuudessa elää vielä osittain usko siihen, että omaishoidon lisääminen voi olla yksi mahdollinen vanhuspolitiikan kehityssuunta tulevaisuudessa (Hämäläinen 2000).

Toisena ratkaisuna kasvavalle avun ja hoidon tarpeelle on esitetty hoivayrittäjyyttä. Uusia sosiaali- ja terveysalan yrityksiä onkin syntynyt laajasti myös vanhusten hoivan alueelle (esim. kotipalveluyritykset, hoitokodit). Tärkeäksi kysymykseksi on noussut, ketkä ovat yksityisen palvelun asiakkaita ja millaista osaamista asiakkaana toimiminen vaatii. Tutkimus on osoittanut (Rissanen 1999a; Rissanen ym. 2001), että kunnan kotipalvelun asiakkaat ovat huonompikuntoisia ja pienituloisimpia kuin yksityisen kotipalvelun asiakkaat. Toisaalta noin kolmannes kunnan kotihoidon vanhusasiakkaista ostaisi avun hoivayritykseltä, jos sitä ei olisi saatavilla kunnalta. Samalla he kuitenkin pyrkisivät priorisoimaan tarpeitansa ja ostamaan apua harvemmin kuin mitä he olisivat saaneet

kunnalta. Tämä on osittain huolestuttavaa, sillä vanhuksen pyrkimys selviytyä entistä vähemmällä avulla (esim. kuntouttavan avun puuttuminen) voi lisätä samalla raskaamman avun tarvetta pitkällä aikavälillä.

Sosiaalityön rooli

Edelliset tulokset luovat toimintakenttää myös sosiaalityölle. Sosiaalityöntekijä voi antaa ääntä yhä enemmän esimerkiksi sille, mitkä tekijät aiheuttavat vanhuksille turvattomuutta, millä edellytyksillä omaishoito on mahdollista (esim. vaihtuvat käytännöt omaishoidon tuessa eri kunnissa) tai mitä riskejä liittyy esimerkiksi omaishoitajan väsymiseen tai vanhuksen ja aikamiespojan tai -tytön suhteeseen. Toisaalta hoiva-asiakkuuden tukeminen (esim. palveluohjaus) voi olla jatkossakin hyvin luonnollista toimintakenttää sosiaalityölle.

Sosiaalityön työkäytäntöihin on perinteisesti kuulunut ns. advocacy, asiakkaan asianajajana toimiminen. Yhä laajenevassa palvelu- ja tukiviidakossa tämä sosiaalityön käytäntö voisi kokea aivan uuden paluun gerontologisen sosiaalityön kautta. Hoivayrittäjyyttä tai laajemminkin sosiaali- ja terveysalan uusyrityäjyyttä koskevasta tutkimuksesta voi löytää tukea ja siemeniä myös varsinaisen sosiaalityön yrittäjyydelle. Sosiaalityöntekijä voi tarjota omaa asiantuntijuuttaan ja osaamistaan erilaisten vanhusprojektien käyttöön myös yritystoimintana.

Toimijoiden moninaisuus vanhustyössä luo osaltaan selkeää vaatimusta eri toimijoiden yhteistyölle ja koordinaatiolle (Rissanen 1999b). Vielä viime vuosienkin tutkimukset ovat osoittaneet, että yhteistyössä on puutteita. Esimerkiksi vanhusten kotipalvelun ja kotisairaanhoidon yhdistämistä koskevat tutkimukset (esim. Rissanen ym. 1999) osoittavat, että yhdistäminen ei välttämättä muuta toimintatapoja perinteisesti sosiaalihuoltoon kuuluvan kotipalvelun ja terveydenhuoltoon kuuluvan kotisairaanhoidon osalta. Osittain yhteistyön esteinä ovat saattaneet olla eri toimijoiden tuntemiseen tai osaamiseen liittyvät puutteet, mutta edelleenkin asenteisiin ja yhteiseen kieleen liittyvät ongelmat. Sosiaalityöntekijällä laaja-alaisena toimijana voisi olla keskeinen rooli eri toimijoiden yhteistyön edistäjänä sekä päivittäisen asiakastyön mutta myös suunnittelun ja politiikan tasolla. Tärkeää on, että sosiaalityöntekijä ei ainakaan omalla toiminnallaan vahvista eri osapuolien (julkinen–yksityinen, sosiaalitoimi–terveystoimi tai virallinen–epävirallinen sektori) ennakkoluuloja tai negatiivisia asenteita toisiaan kohtaan. Erityisesti vanhustyö on aluetta, jossa tarvitaan monialaista osaamista ja yhteistyötä.

Vanhuspolitiikasta tietojärjestelmiin

Vanhuspolitiikka on Suomessa ollut pääasiassa kunnan sosiaali- ja terveyspolitiikkaa. Kuntien vanhuspoliittiset toimintakäytännöt ovat pääasiassa perustuneet erilaisiin kunnan sosiaali- ja terveystoimen laatimiin vanhuspalveluita koskeviin ohjelmiin. Kuntien päättäjät ovat nähneet nämä ohjelmat myös tärkeiksi (Hämäläinen 2001). Ongelma on ollut lähinnä se, että niiden suunnitteluun eivät ole usein osallistuneet esimerkiksi vanhuksset, omaiset, kolmannen sektorin jäsenet tai eri hallintokunnat. Vain yhdessä tehdyn ohjelman avulla varmistetaan, että toimijat edistävät tahoillaan yhdessä sovittuja vanhuspolitiikan tavoitteita. Yksi uusi toimija tällä alueella ovat vanhusneuvostot, joiden tavoitteena on lisätä vanhusten osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia heidän elämänsä koskevissa asioissa. Jatkossa on tärkeää tehdä lisää tutkimusta vanhusneuvostojen roolista ja tehtävästä kunnissa.

Kasvavana yhteistyön alueena gerontologiselle sosiaalityölle on vanhustyössä tarvittavien asiakas- tai potilasdokumenttien sekä tietojärjestelmien sisällön kehittäminen. Sekä monissa kunnissa että valtakunnan tasolla on menossa erilaisia vanhustyön projekteja, joissa kehittämisen kohteena ovat vanhuspalveluportaalit, hoito- ja palvelusuunnitelmat sekä lähetekäytännöt. Lisäksi työtä tehdään hoidon tai palvelujen porrastuksen ja hoito- ja palveluketjujen määrittämisen alueella. Tämä työ on erittäin tärkeää sekä yhteisen käsitteistön, mutta myös vanhustyön kokonaisuuden hahmottamisen kannalta. Esimerkiksi hoito- ja palveluketjujen määrittelyt ovat hyvin erilaisia laajuudeltaan. Ääripäinä ovat esimerkiksi vain tietyn palvelun tai hoidon kertakäynti tai tietyn ammattiryhmän näkökulma tai vastaavasti vanhuksen elämä kokonaisuutena virallisen ja epävirallisen avun ja hoidon tukemana.

Sosiaalityöntekijä voisi toimia myös näissä monia erilaisia näkökulmia sisältävissä kehittämishankkeissa. Tärkeää on esimerkiksi hankkeiden sisällöstä tiedottaminen ja toimijoiden mukaan vetäminen esimerkiksi käsitteistötyöhön. Tähän asti käsitteistötyötä on tehty pitkälti yhden tieteen (hoito-, lääke- tai sosiaali-) näkökulmasta. Jatkossa on mielekästä selkeyttää ja vakiinnuttaa yhteistä sosiaali- ja terveystieteen käsitteistöä vanhustyöhön.

Kokonaisuutenaan gerontologisen sosiaalityön sisältö on vielä osittain hahmottumatta. Jatkotutkimusta tarvitaan esimerkiksi siitä, mistä teoriatiedosta ja käyttöteoriasta gerontologinen sosiaalityö nousee. Tutkimus on yksi konkreettinen keino olla välittäjänä ja kehittäjänä myös gerontologisen sosiaalityön ja vanhuspolitiikan välillä. On tärkeää, että sosiaalityöntekijät toimivat vanhustyössä ja vanhustutkijoina ja myös tuovat tutkimuksen tuloksia poliittiseen keskusteluun.

Lähteet

- Hämäläinen, Varpu (2001) ”Ikääntyvä kunta” – vanhuspoliittinen suunnittelu periferiakunnissa. Teoksessa Pauli Niemelä & Arvo Naukkarinen & Kyösti Urponen & Sirkka-Liisa Pamilo (toim.) Uusi tutkimukseen perustuva suunnittelukäytäntö Pohjoisen Periferian harvaan asutuilla alueilla – NRBK-projekti. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 29. Kuopio, 197–244.
- Koskinen, Simo (1994) Gerontologinen sosiaalityö vanhuspolitiikan mikrorakenteena. Acta Universitatis Lapponiensis 3. Rovaniemi.
- Rissanen, Sari (1999a) Omaishoito ja hoivayritykset vanhusten huolenpidon ratkaisuina? Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 73. Kuopio
- Rissanen, Sari (1999b) Välimuotoisuus, monitoimisuus ja yhteistyö vanhusten hoidossa. Teoksessa Pirjo Laitinen-Junkkari & Arja Isola & Sari Rissanen & Raija Hirvonen (toim.) Moninainen vanhusten hoitotyö. Porvoo: WSOY, 81–100.
- Rissanen, Sari & Laitinen-Junkkari, Pirjo & Hirvonen, Raija & Sinkkonen, Sirkka (1999) Vanhusten kotihoidon laatu Kuopiossa 1994 ja 1997. Arviointitutkimus kotipalvelun ja kotisairaanhoidon yhdistämisen vaikutuksista kotihoidon laatuun vanhusasiakkaiden, omaisten ja työntekijöiden arvioimana. Gerontologia 13 (2), 71–81.
- Rissanen, Sari & Rahkonen, Terhi & Hämäläinen, Kaija & Vatanen, Aija & Eloniemi-Sulkava, Ulla & Sulkava, Raimo (2001) Yli 75-vuotiaiden vanhusten yksityisten ja julkisten lääkäri- ja kotipalvelujen käyttö. Suomen Lääkärilehti 56 (8), 925–928.
- Ylinen, Satu (1994) Kuopiolaisten vanhusten yksilö-, yhteisö- ja yhteiskuntatasolla kokema turvattomuus. Kuopion yliopiston sosiaalityö- ja gerontologian laitoksen julkaisuja 3. Kuopio

Työelämän turvattomuus sosiaalityön haasteena

RAIJA VÄISÄNEN

Tietoisuus työelämän ongelmien syy- ja seurausproblematiikasta

Työelämän ajankohtaisista ongelmista useimmat vaikuttavat ihmisen eri elämäntilanteisiin ja ovat näin ollen keskeisiä syrjäytymisuhan osatekijöitä. Sosiaalityön haasteeksi nousee työelämän ongelmien tiedostamisen ja ymmärtämisen lisäksi myös puuttuminen näiden ongelmien syihin ja seurauksiin. Esimerkiksi työttömyyden yhteydet perhe-elämän vaikeuksiin, mielenterveysongelmiin ja yleiseen huono-osaisuuteen korostuvat. Työttömyys on myös keskeinen turvattomuuden aihe ja turvattomuus on sitä yleisempää mitä nuoremasta työmarkkinasukupolvesta on kyse (Väisänen 2000; Väisänen ym. 2000). Työttömyyden syihin ja seurauksiin puuttumalla voidaan parantaa ihmisten elämänlaatua ja hyvinvointia (Koistinen 1999; Poutanen 2001).

Työuupumuksen syyt ovat moniulotteisia ja niistä osa koskettaa erityisesti sosiaalityön asiantuntijuusalaa. Työolosuhteet eivät korostu työuupumusta selittävinä tekijöinä silloin, kun ilmiötä lähestytään turvattomuuskysymyksenä. Selittävästä tekijöistä ainoastaan työn henkinen rasittavuus kuuluu työn sisäisiin tekijöihin. Muut työuupumuksen selittäjät liittyvät kasvuajan perheen ihmissuhdevaikeuksiin, koettuun terveyteen, oikeaan ammatinvalintaan, elämän tyydyttävyyteen yleensä sekä tulevaisuusorientaatioon. Yksilötasolla uupuminen on yhteydessä työelämässä turvattomuutta aiheuttavien tekijöiden määrään. (Väisänen 2000).

Tietoisuus työyhteisön vaikeuksista on virittänyt yleisen yhteiskunnallisen keskustelun asioista (esim. työpaikkakiusaaminen, työpaikkahäirintä, ikäsyrjintä), joista on vaiettu pitkään. Tähän keskusteluun osallistuminen on sosiaalityölle haaste, sillä samanaikaisesti myös ihmisten välipitämättömyys toisiaan kohtaan on yksi yleisimmistä turvattomuuden aiheista yhteiskunnassa (Väisänen 2000).

Työelämän ongelmien syy- ja seurausproblematiikkaan liittyvän tietoisuuden syntymiseen tarvitaan erityisesti tutkimuksen kautta muodostettua tietoa. Kriittinen keskustelu (Töttö 2001) sosiaalityön tutkimuksen laadullisen otteen painotuksesta on työelämän tutkimuksen kannalta erityisen ajankohtainen, sillä syihin ja seurauksiin paneutuvassa sosiaalityössä tarvitaan laadulliselle tutkimukselle tyypillisten kuvailevien miten-kysymysten rinnalle erityisesti kausaalista miksi-kysymyksiä painottavaa tutkimuksellista otetta.

Ikäpoliittisten linjausten 'arvokiemurat' kiinnostuksen kohteiksi

Sosiaalityölle nousee haasteita myös ikäryhmien väliseen eriarvoisuuteen liittyvien kysymysten ajankohtaistumisesta, sillä henkilöstöön kohdistuvia päätöksiä tehdään työpaikoilla usein hyvin puutteellisen tiedon ja jopa suppean ihmiskuvan varassa. Mutta ollaanko sosiaalityön alueella kiinnostuneita työyhteisöjen niin sanotusta ikäasenteesta ja epäsuorasta ikäsyrjinnästä sekä yleensä erilaisten ikäpoliittisten linjausten seurauksista? Vallalla on kolme ikäpoliittista linjausta (esim. Juuti 2001), joiden eduista ja haitoista muodostuu käytännön sosiaalityössä runsaasti tietoa.

Ensimmäisen ikäpoliittisen linjauksen mukaan ikää pidetään osana työpaikan ima-

goa, jolloin kaikenikäisiä tarvitaan. Henkilöstön ikä yritetään kuitenkin sopeuttaa asiakkaiden ikärakenteeseen. Toisena linjauksena on työn modernisointi ja henkilöstön saneeraus. Nuoria työntekijöitä suositaan, sillä heillä on uutta osaamista, kielitaitoa ja teknologian käyttötaitoja. Kolmantena linjauksena on ajatus sukupolvien välisestä hiljaisesta sopimuksesta, jonka mukaan nyt on nuorten vuoro tehdä työtä ja kantaa vastuuta. Vanhemmilla työntekijöillä on sen sijaan oikeus halutessaan nauttia työstä vapaasta kolmannesta elämästä.

Ikäpoliittisiin linjauksiin liittyvät yksilölliset vaihtoehdot valinnat johtavat usein hyvin muodollisiin ja tilannesidonnaisiin ratkaisuihin, eikä työntekijöiden tasa-arvon ja itsemääräämisoikeuden toteutuminen ole aina mahdollista. Vaikka työpaikkojen henkilöstöä yleisesti saneerataan, keskustellaan samanaikaisesti myös siitä, että esimerkiksi kansantalouden ja eläkejärjestelmien kannalta on tarpeen pidentää ihmisten työssäoloaikaa.

Vaihtoehdot käytännöt kriittisen keskustelun keskiöön

Työelämässä koetuilla ongelmilla on myös ihmisiä aktivoiva vaikutus. Niin sanottujen rakentavien toiminnallisten vaihtoehtojen etsiminen (esim. kouluttautuminen) yleistyy ongelmatilanteissa. Esimerkiksi osa pitkäaikaistyöttömistä on valmis osallistumaan sekä omien että asuinalueensa ongelmien ratkaisuun (esim. Väisänen 2000; Poutanen 2001). Miksi sosiaalityössä halutaan painottaa ongelmia, kun haasteena voisi olla myös ihmisten voimavaroja korostavan keskustelun ja toiminnan virittäminen?

Kriittinen keskustelu limittäisen elämäntalon mallin yksilötason vaikutuksista on ollut sosiaalityössä niukkaa. Mallin myönteiset elementit näkyvät esimerkiksi silloin, kun työntekijät oivaltavat elinikäisen oppimisen mahdollisuuden ja selviävät työelämässä yhä paremmin. Sekä kouluttautumisen että innovatiivisen työpolitiikan ratkaisuihin liittyy kuitenkin työntekijöiden ihmisarvoa koskettavia kysymyksiä. Koulutukseen hakeutuminen ei ole yksilötasolla aina vapaa valinta. Jos uusi koulutus on suppea, voi työllistyminen olla koulutuksen jälkeenkin ongelmallista. Innovatiiviseen työpolitiikan vaihtoehdot käytännöt edistävät työn tasaisempaa jakautumista yhteiskunnassa, mutta yksilötasolla valinnat ovat taloudellisten vaikutustensa vuoksi usein vaikeita tai jopa mahdottomia.

Lähteet

- Juuti, Pauli (2001) Ikäjohtaminen. Ikäohjelma 1998–2002. JTO-tutkimuksia 13. Helsinki: Työministeriö.
- Koistinen, Pertti (1999) Työpolitiikan perusteet. Helsinki: WSOY.
- Poutanen, Veli-Matti (2001) Työvoimapolitiittinen suunnittelu periferiakunnissa. Teoksessa Pauli Niemelä & Arvo Naukkarinen & Kyösti Urponen & Sirkka-Liisa Pamillo (toim.) Uusi tutkimukseen perustuva suunnittelukäytäntö Pohjoisen Periferian harvaan asutuilla alueilla – NRBK-projekti. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 29. Kuopio, 139–196.
- Töttö, Pertti (2001) Olisiko syytä tutkia myös sosiaalisten ongelmien syitä ja sosiaalityön vaikutuksia? *Janus* 9 (1), 312–330.
- Väisänen, Raija & Kraav, Inger & Niemelä, Pauli (2000) Insecurity related to working life by groups in Finland and Estonia in the 1990s. *International Journal of Social Welfare* 9 (3), 158–168.
- Väisänen, Raija (2000). Työelämän turvallisuus. Teoksessa Pauli Niemelä & Anja Riitta Lahikainen (toim.) *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 239–268.

Kirjoittajat

Harjumäki Piia (piia.harjumaki@tt.tampere.fi)

YTM, sosiaalityöntekijä, Lastensuojelun sijaishuolto, Metsolan perhetukikeskus, Etsivä työ, Tampereen kaupunki

Heinonen Eeva (eeva.heinonen@kuopio.fi)

VTM, sosiaalityöntekijä, Kuopion sosiaali- ja terveystoimi, Pyörön lapsiperhekeskus

Hämäläinen Varpu (varpu.hamalainen@kuopio.fi)

YTM, Työ- ja toimintakeskuksen johtaja, Kuopion kaupunki

Hänninen Sakari (sakarih@dodo.jyu.fi)

valtio-opin professori, Yhteiskuntapolitiikan ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Karvinen-Niinikoski Synnöve (synnove.karvinen@helsinki.fi)

YTT, sosiaalityön professori, Sosiaalipolitiikan laitos, Helsingin yliopisto

Linnossuo Outi (outi.linnossuo@turkuamk.fi)

VTM, lehtori, amk-tutkija, Hyvinvointipalvelut, Turun ammattikorkeakoulu

Mäkinen Tuija (tuija.makinen@jkl.fi)

YTM, koulukuraattori, Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveystoimi

Niiranen Vuokko (vuokko.niiranen@uku.fi)

YTT, professori, sosiaalitieteiden laitos, Kuopion yliopisto

Rajavaara Marketta (marketta.rajavaara@helsinki.fi)

VTL, johtaja, Etelä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, Pääkaupunkiseudun yksikkö

Rissanen Sari (sari.rissanen@uku.fi)

YTT, TtL, ylläpitäjä, Terveystieteiden ja -talouden laitos, Kuopion yliopisto

Ryynänen Ulla (ulla.ryynanen@uku.fi)

YTL, tutkija, Sosiaalitieteiden laitos, Kuopion yliopisto

Satka Mirja (mirja.satka@helsinki.fi)

YTT, sosiaalipolitiikan professori, Sosiaalipolitiikan laitos, Helsingin yliopisto

Tapola Maria (Maria.Tapola@helsinki.fi)

Valt.yo., Sosiaalipolitiikan laitos, Helsingin yliopisto

Vornanen Riitta (riitta.vornanen@uku.fi)

YTT, ma. professori, Sosiaalitieteiden laitos, Kuopion yliopisto

Väisänen Raija (raija.vaisanen@pspt.fi)

YTT, yliopettaja, Pohjois-Savon ammattikorkeakoulu

Ylinen Satu (satu.ylinen@uku.fi)

YTL, sosiaalityön lehtori, Sosiaalitieteiden laitos, Kuopion yliopisto